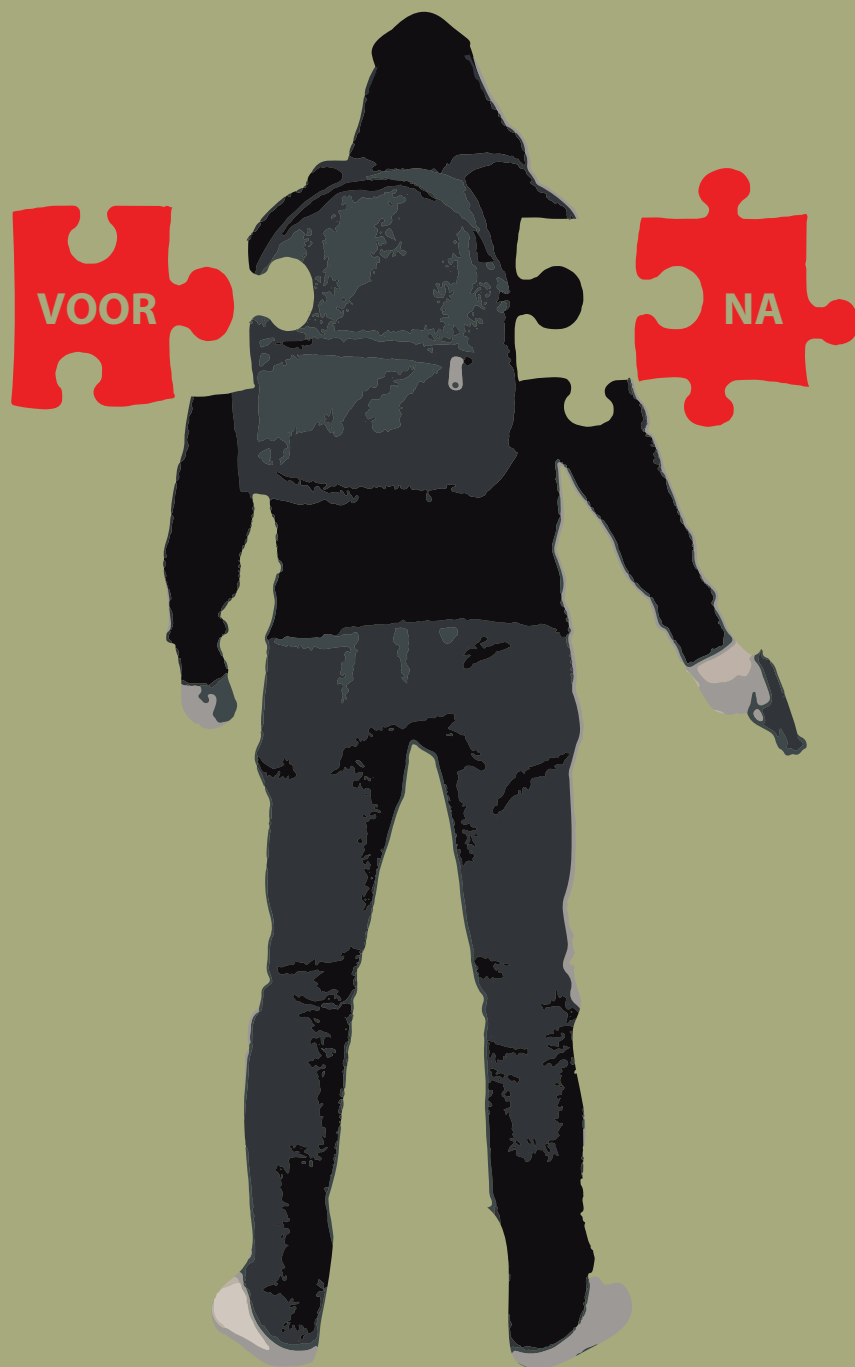

Heterdaadgedrag van overvallers

Een terreinverkenning van pre- en postdelictgedrag

Anton van Wijk
Tjaza Appelman

Bureau **Beke**

Inhoudsopgave

Dankwoord	3
1. Inleiding en vraagstelling	5
2. Opzet van de terreinverkenning	7
2.1 Literatuursearch	7
2.2 Interviews	7
2.3 Overige bronnen	8
2.4 Reikwijdte	8
3. Resultaten	9
3.1 Begripsbepaling	9
3.2 Literatuursearch	10
3.2.1 Overvallers in buitenlandse literatuur	11
3.2.2 Overvallers in Nederlandse literatuur	13
3.3 Respondenten	17
3.3.1 Woningen	18
3.3.2 Benzinstations	19
3.3.3 Winkels en horeca	20
3.3.4 Geldinstellingen	20
3.3.5 Overige informatie	21
3.4 Overvallers aan het woord	23
3.5 Heterdaadkracht versterken	26
3.6 De lijnen bij elkaar	29
4. Aanbevelingen	33
4.1 Aanbevelingen voor de politiepraktijk	33
4.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	34
Geraadpleegde bronnen	37
Bijlage	
1. Moordenaars, zedendelinquenten en brandstichters	42

Dankwoord

Op deze plaats willen we de leden van de begeleidingsgroep bedanken voor hun nuttige opmerkingen: Johan Bruining, Eric Hortensius, Ron Joosten, Erwin Kerstens, Willem Schutte, Marcel Steendam en Marcel Sterk. Verder danken wij de respondenten in de verschillende eenheden: Rob den Besten, Frits Makkinga en Edward van Meel (Rotterdam); Marlies Sevinga, Marco de Haas, Rick Kaspers en Kirsten Liebe (Noord-Nederland) en Peter Meijer, Fransje Buurman en Margot Schoenmakers (Oost-Nederland). Tot slot danken wij de aanwezigen tijdens de workshops die waardevolle informatie hebben gegeven over de overvalproblematiek.

1. Inleiding en vraagstelling

Het versterken van de heterdaadkracht is een van de strategische thema's van de Nationale Politie. Meer aanhoudingen op heterdaad vergroten de veroordelingskans en leiden tot een doelmatiger inzet van de schaarse politiecapaciteit. Het (beter) betrekken van burgers bij de opsporing kan leiden tot een stijging van het oplosingspercentage en daarmee tot een toenemend vertrouwen in de politie.¹

Belang heterdaadkracht

Onder heterdaadkracht wordt verstaan: de pakkans vergroten en een verdachte (vaker) op heterdaad aanhouden. Het percentage aanhoudingen op heterdaad voor alle misdrijven ligt op 85 procent. Voor overvallen is dit tien procent (Van Duijneveldt, Van Arkel, Holvast & Wijga, 2013; Van Os, Van den Brink en Baardewijk, 2007).

Aanpak van zogenaamde *High Impact Crimes* (HIC) heeft thans landelijke prioriteit. HIC omvatten de delicten overvallen, straatroven en woninginbraak. Een belangrijk element betreft de intensieve daderaanpak, onder andere door verscherpt toezicht op HIC-plegers door het Openbaar Ministerie (OM) en de Reclassering. Daarnaast is versterking van de heterdaadkracht van belang om HIC terug te dringen.²

VELDHOVEN - Dankzij snelle samenwerking tussen getuigen, winkeliers en politie zijn dinsdag in het Veldhovense City Centrum twee mannen vrijwel op heterdaad betrapt bij een gewapende overval. De mannen kwamen om twintig voor tien een platenzaak aan het Meiveld binnen en bedreigden het personeel met een voorwerp dat op een vuurwapen leek. De winkelier werd gedwongen de kluis te openen. De overvallers renden met de buit de winkel uit. Omstanders zagen de overval gebeuren en waarschuwden de politie. Die kon snel in actie komen, omdat het bureau grenst aan het winkelcentrum. De getuigen konden een goed signalement doorgeven. Een van de overvallers werd tien minuten na de overval opgepakt. Omdat de man niet voldeed aan een bevel loste een van de agenten een waarschuwingsschot. Er werd ook een tas gevonden met daarin de buit en het voorwerp waarmee was bedreigd (22 december 2009, editie.nl).

Bij de politie-eenheid Oost-Nederland bestaat de behoefte om – ter vergroting van de heterdaadkracht bij HIC – kennis te genereren over het heterdaadgedrag van HIC-plegers, in het bijzonder van overvallers. Onder heterdaadgedrag wordt het pre- en postdelictgedrag van overvallers verstaan, ofwel het gedrag vlak voor en vlak na het delict.³ De redenering is dat inzicht in bijvoorbeeld hoe overvallers zich kort voor en na het delict gedragen, de politie handvatten kan bieden om de opsporing van de daders veel effectiever in te zetten.

1. Het Tijdschrift voor de Politie (2013). *Heterdaadkracht organiseren*, nr 2, p. 19-20.

2. Zie voortgangsbrief *Aanpak High Impact Crimes* van het ministerie van V&J aan de Tweede Kamer (15 april 2013).

3. In paragraaf 3.1. wordt verder ingegaan op het begrip heterdaadgedrag.

In bovenstaand voorbeeld rennen de daders weg en kunnen zij mede door getuigenverklaringen snel worden opgepakt. Vaak zijn er geen goede getuigen en is de politie aangewezen op de kennis en ervaringen die zij heeft met overvallers. Verder moet snel worden gehandeld. Het helpt als daarbij kan worden geanticipeerd en gereageerd op het (vermoedelijke) heterdaadgedrag van de daders.

De politie-eenheid Oost-Nederland heeft Bureau Beke gevraagd om een verkennend onderzoek te doen om de beschikbare kennis over heterdaadgedrag van overvallers te inventariseren en – op basis van de bevindingen – aanbevelingen te doen voor een vervolgtraject (aanpak en onderzoek), waarbij de praktische toepasbaarheid voor de politie van belang is.

De vraagstelling die in deze terreinverkenning centraal staat, is tweeledig:

1. Wat is er bekend over heterdaadgedrag van overvallers?
2. Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan voor de politiepraktijk en vervolgonderzoek?

2. Opzet van de terreinverkenning

Voor deze terreinverkenning zijn verschillende informatiebronnen gebruikt. In de eerste plaats is dat de (inter)nationale literatuur, waarin is gezocht naar heterdaadgedrag of aspecten die hiermee samenhangen. Verder zijn er interviews gehouden met leden van recheteteams die zich specifiek bezighouden met overvallen. Tot slot is er een inventarisatie gemaakt van onderzoekservaringen van medewerkers van Bureau Beke en onderzoeksmateriaal over overvallers dat in eerdere onderzoeken is gebruikt. Hierna volgt een korte toelichting op de informatiebronnen en de reikwijdte van het onderzoek.

2.1 Literatuursearch

Er is een literatuursearch uitgevoerd door in bekende databases te zoeken naar relevante publicaties (zowel Nederlands als internationaal). Daarvoor zijn de volgende trefwoorden gebruikt: heterdaadkracht, heterdaadgedrag, postdelictgedrag, buitvluchtweg, vluchtmiddel, vluchtroute, kledingwissel, predelictgedrag, postdelictgedrag, voorbereiding, afleggen, vermomming en reisafstand. Op voorhand is bij de search geen beperking aangebracht wat betreft het type delict.⁴

Op basis van (het geringe aantal) beschikbare publicaties is vervolgens door middel van de sneeuwbal methode getracht nog andere onderzoeken te identificeren. Teneinde ook zicht te krijgen op de 'grijze' literatuur (scripties e.d.) is aan de media-theek van de Politieacademie gevraagd om een search uit te voeren binnen haar databases. Er zijn diverse onderzoeken gevonden waarin het onderwerp heterdaadgedrag aan de orde komt. Dit betreft voornamelijk buitenlandse studies. Het aantal publicaties dat specifiek gericht is op het heterdaadgedrag van vermogensdelinquenten c.q. overvallers is zeer beperkt en deels gedateerd.

2.2 Interviews

In aanvulling op de literatuur is een drietal (groeps)interviews met teamleiders en/of leden van overvallenteams uit de drie politie-eenheden Noord-Nederland, Oost-Nederland en Rotterdam gehouden. In de interviews zijn de volgende vragen aan de orde gekomen:

- - welke typen overvallers worden in de politiepraktijk onderscheiden?
- - hoe gaan zij te werk (modus operandi)?
- - hoe zijn ze opgepakt (en welke zaken worden niet opgelost)?
- - hoe gedragen zij zich direct na de overval (minuut, uur, dag)?

4. Dit heeft ook informatie opgeleverd over andere typen daders dan overvallers. Zie bijlage 1 voor een korte bespreking van moordenaars, zedendelinquenten en brandstichters.

Daarnaast is op een bijeenkomst Slagkracht *High Impact Crimes* een tweetal workshops gegeven, waarin de aanwezigen (voornamelijk politie) gevraagd is naar hun kennis over en ervaring met typen overvallen en overvallers en het postdelictgedrag.

2.3 Overige bronnen

In de loop van de jaren hebben medewerkers van Bureau Beke door hun onderzoek naar crimineel gedrag van een breed scala aan dadertypen (zedes, moord, brandstichting, overvallen, straatroof, afpersing, drugs, geweld) de nodige kennis verworven over waarom en vooral hoe plegers van ernstige misdrijven te werk (kunnen) gaan. Ter illustratie zal casuïstiek van overvallers op basis van eerder onderzoek worden gepresenteerd.

Er zijn door Bureau Beke verschillende onderzoeken uitgevoerd naar plegers van ernstige misdrijven, waaronder HIC, waarbij in bepaalde gevallen ook het heterdaadgedrag aan de orde is gekomen. Uit een politie-eenheid is informatie bekend over 73 opgeloste en 151 onopgeloste overvallen en uit een andere eenheid over 51 onopgeloste overvallen. Vanuit een andere politie-eenheid zijn veertien korte, geanonimiseerde casusbeschrijvingen beschikbaar van overvallen die door middel van heterdaadaanhouding zijn opgelost. Weliswaar zijn het geen uitgebreide processenverbaal, maar er kan wel een beeld worden gekregen van wat heterdaad in deze zaken inhoudt.

2.4 Reikwijdte

Heterdaadgedrag in het algemeen, en van overvallers in het bijzonder, is vrijwel geen zelfstandig onderwerp (geweest) binnen het bestudeerde materiaal. In die zin betreft het een nieuw thema binnen de wetenschap en politiepraktijk. Gegeven de vraag- en doelstelling van het onderzoek en de schaarste aan eerder gepubliceerde studies over postdelictgedrag is de reikwijdte van het onderzoek vooralsnog beperkt.⁵ De eerste resultaten geven richting aan de contouren voor vervolgstappen, zowel voor de politiepraktijk als de wetenschap.

5. Dit betekent dat we de andere zogenaamde High Impact Crimes, straatroof en woninginbraak, buiten beschouwing laten. Deze terreinverkenning concentreert zich op overvallers. In de optiek van de geïnterviewde respondenten zijn straatrovers jonger dan overvallers en maken zij een geringere buit bij de roof in vergelijking met een overval. Na verloop van tijd kunnen straatrovers vanwege de grote buitverwachtingen overvallen gaan plegen. In de praktijk kan het ook door elkaar lopen. Een voorbeeld is een groep jongeren die een man en een toevallig voorbijrijdende pizzakoerier berooft op straat. Volgens de door de politie gehanteerde definitie is er in dat laatste geval sprake van een overval.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de literatuursearch, interviews en aanvullende bronnen, zoals de bestudering van eerdere door Bureau Beke uitgevoerde onderzoeken. Als eerste komen enkele kernbegrippen aan de orde, waaronder heterdaadgedrag, pre- en postdelictgedrag en modus operandi. Daarna komen omwille van de overzichtelijkheid de bevindingen over het heterdaadgedrag en de typen overvallers per informatiebron aan de orde. Verder wordt ingegaan op de vraag welke factoren de heterdaadkracht kunnen versterken. In een afsluitende paragraaf worden de lijnen uit de voorgaande paragrafen bij elkaar gebracht.

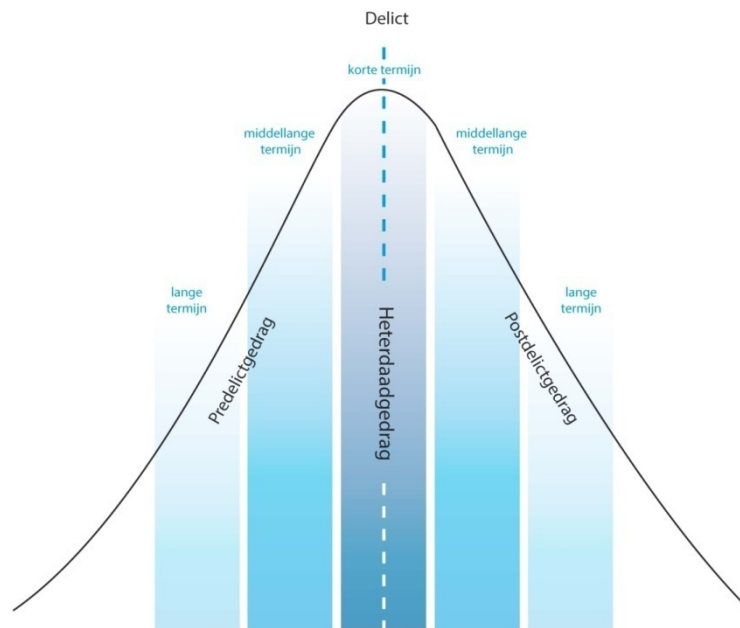
3.1 Begripsbepaling

Wat wordt in het kader van deze terreinverkenning verstaan onder heterdaadgedrag? Om dit nader te kunnen duiden, is het zaak om het bredere delictgedrag van daders in ogenschouw te nemen. Gedoeld wordt op het begrip modus operandi, dat kan worden omschreven als het geheel van handelingen die een dader verricht om een delict te plegen. Die handelingen zijn erop gericht om het delict succesvol te kunnen uitvoeren, identificatie te voorkomen en na het delict veilig weg te komen.

De modus operandi omvat dus het gedrag voor, tijdens en na het delict. De algemene opvatting is dat de modus operandi in de loop van een criminele carrière kan veranderen, omdat de dader 'leert' van zijn fouten (o.a. Van Wijk & Van Leiden, 2013). De modus operandi moet worden onderscheiden van de 'handtekening' van de dader. De 'handtekening' omvat het gedrag van de dader voor, tijdens of na het delict dat niet noodzakelijk is om het delict succesvol te kunnen uitvoeren en te vluchten. Een voorbeeld is dat een verkrachter spullen meeneemt van zijn slachtoffer die geen waarde hebben, maar voor de dader wel in een psychologische behoefte voorzien (bijvoorbeeld om ze later te kunnen vasthouden en het delict te kunnen herbeleven). De 'handtekening' reflecteert in feite de fantasie van de dader en is een min of meer stabiel gedragskenmerk (o.a. Keppel, 1997).

Onder heterdaadgedrag kan het gedrag direct voor en direct na het delict worden verstaan, ofwel pre- en postdelictgedrag. Het pre- en postdelictgedrag kunnen als een onderdeel van de modus operandi worden opgevat. Predelictgedrag is het gedrag dat de dader voorafgaand aan het delict laat zien. Postdelictgedrag is het gedrag dat de dader na het delict vertoont. Het tijdsverloop is een belangrijke factor. Het pre- en postdelict gedrag moeten – in relatie tot het heterdaadgedrag – enig verband hebben met het delict. Verondersteld kan worden dat de wijze waarop een overvaller vorm geeft aan zijn predelictgedrag samenhangt met zijn postdelictgedrag (zie ook paragraaf 3.3). Schematisch kan de modus operandi worden weergegeven zoals in figuur 1, waarbij wordt uitgegaan van verschillende periodes voor en na het delict.

Figuur 1 - Modus operandi

De politie is geïnteresseerd in het zogenaamde heterdaadgedrag, vanwege de belangrijke indicaties die dit kan geven voor de opsporing en het verhogen van de pakkans. De politie wil met name meer weten over het gedrag van de overvallers direct na het delict. Hoe vluchten de daders van de plaats delict, waar gaan ze heen en wat doen ze onderweg? Het heterdaadgedrag zal in de praktijk een kwestie van minuten zijn, maximaal een kwartier, in het schema de korte termijn genoemd. Hier zal het onderzoek zich voornamelijk op richten. In bepaalde gevallen zal deze korte tijdsperiode langer duren, bijvoorbeeld als de overvaller zich schuilhoudt voor de politie alvorens te (kunnen) vluchten. Dit wordt de middellange termijn genoemd en voor dit onderzoek gehouden op maximaal een paar uur. Bij het postdelictgedrag op de lange termijn, dus na een paar uur, gaat het bijvoorbeeld om het verdelen van de buit of het verkopen van de gestolen goederen aan een heler. De politie is tevens geïnteresseerd in dat deel van het heterdaadgedrag dat direct voor het delict plaatsvindt (denk aan het posten bij een pand).

3.2 Literatuursearch

Uit de voornamelijk buitenlandse literatuur is het een en ander bekend over het pre- en postdelictgedrag van verschillende typen delinquenten. Vooraf moet worden opgemerkt dat het aantal onderzoeken schaars is en dat de onderzoeken niet altijd goed met elkaar te vergelijken zijn, bijvoorbeeld als gevolg van verschillende steekproeven. Verder zijn in de onderzoeken het pre- en postdelictgedrag meestal niet als zelfstandig onderwerp bestudeerd, maar als onderdeel van een breder onderzoeksthema.

Hierna wordt ingegaan op het pre- en postdelictgedrag van overvallers.⁶

3.2.1 Overvallers in buitenlandse literatuur

Zowel in Nederlandse als internationale literatuur is van overvallers informatie bekend over hun pre- en postdelictgedrag. In deze onderzoeken zijn het pre- en postdelictgedrag echter zelden een zelfstandig onderzoeksonderwerp, maar komen ze vaak aan de orde binnen onderzoeken naar bijvoorbeeld typologieën over overvallers of de uitvoering van het delict. In deze paragraaf zal allereerst worden besproken wat bekend is over pre- en postdelictgedrag van overvallers op basis van internationale literatuur. In paragraaf 3.2.2 wordt ingegaan op de Nederlandse literatuur.

Predelictgedrag

In internationale onderzoeken wordt het predelictgedrag van daders voornamelijk opgehangen aan typologieën van overvallers. Zo onderscheidt Conklin (1972) vier typen overvallers; de professionele overvallers, de opportunistische overvallers, de verslaafde overvallers en de alcoholistische overvallers. Op basis van deze typen overvallers wordt de mate van voorbereiding van het delict omschreven. Zo plannen professionele overvallers een overval goed en gebruiken zij hun ervaring bij deze voorbereiding, terwijl opportunistische overvallers een overval plegen wanneer de kans zich voordoet. Verslaafde en alcoholistische overvallers plannen hun overval vaak beter dan opportunistische overvallers, omdat zij een meer constante stroom aan inkomsten nodig hebben om aan hun verslavingsbehoefte te kunnen voldoen. Hierbij vult Willis (2006) aan dat professionele overvallers vaker commerciële gelegenheden overvallen, terwijl opportunisten zich vooral richten op individuen. Daarbij dragen opportunisten vrijwel nooit een vermomming en leggen zij de locatie niet van tevoren af.⁷ Professionals plannen een overval enkele weken van tevoren en letten daarbij vooral op beveiligingsmaatregelen, vermomming en vluchtroute. Daarnaast worden overvallen met een hoog risico, zoals banken, vaker (intensiever) voorbereid dan overvallen op een supermarkt (Alarid, Burton & Hochstetler, 2008).

6. Een grove vergelijking met het postdelictgedrag van bijvoorbeeld moordenaars, zedelinquenten en brandstichters is dat overvallers (veel) minder postdelictgedrag laten zien dat aanknopingspunten voor de politie kan opleveren in termen van opsporingsindicaties. Het contact met de slachtoffers is erg beperkt; het gaat de overvallers immers om de buit. Bij de andere daders draait het juist meer om (de interactie met) het slachtoffer (of object in geval van brandstichting). Delicten als verkrachting komen meer voort uit innerlijk gemotiveerde beweegredenen (afreageren frustratie, angst, laag zelfbeeld et cetera); de psychologie van de dader speelt met andere woorden een grote rol. Bij overvallers is dat niet of veel minder het geval; hun motivatie is gericht op geldelijk gewin.

7. Afleggen betekent hier voorbereidingshandelingen voor de overval. Hieronder vallen het observeren van het doelwit, het verkennen van de omgeving, het bestuderen van aanrij- en vluchtroutes en het bepalen van drukke en rustige momenten.

Gabor (1988) stelt dat met name chronische daders (verslaafde veelplegers) en incidentele daders (beginners) zich slecht voorbereiden en nauwelijks steunen op eerdere ervaringen. Dit in tegenstelling tot de professionele daders die zich uitvoerig voorbereiden. Daders die een verkenning van een doel uitvoeren, doen dit meestal terloops gedurende hun dagelijkse activiteiten en niet specifiek voor het plannen van een overval (Alarid e.a., 2008). Er is zelden sprake van een voorbereiding bij groepsovervallen en straatovervallen. Dit zijn meestal impulsieve delicten, waarbij daders het delict plegen omdat ze er toch zijn, uit loyaliteit of een gebrek aan assertiviteit (Alarid e.a., 2008).

Postdelictgedrag

Met betrekking tot het postdelictgedrag van overvallers is in de literatuur met name informatie beschikbaar over de vlucht, kleding en de afstand tussen de woonplaats en delictlocatie. Zo beschrijft Harper (2000) hoe straatovervallers rekening houden met vluchtmogelijkheden en vervoer wanneer zij een overval willen plegen. Zij plegen hun beroving vlakbij een drukke straat, zodat zij na de straatroof onopvallend in de massa kunnen opgaan. Een andere vluchtmanier is door hard weg te rennen in de richting van een woning of flat waar bekenden van de overvaller wonen. Daarnaast wordt in meerdere onderzoeken de tactiek om meerdere kledingstukken over elkaar te dragen, beschreven. Zodra de dader de hoek om is, trekt hij een deel van zijn kleding uit, zodat hij niet meer aan het signalement van de dader voldoet (Willis, 2006; Harper, 2000).

Het type overval en overvaller wordt in diverse onderzoeken gekoppeld aan de reisafstand en mobiliteit van overvallers. Overvallers die een overval plegen in de openbare ruimte (auto-overvallen, straatoverval) reizen minder ver dan overvallers die een winkel of woning overvallen. Dit zijn met name lokale overvallers. Daarnaast lijken jonge overvallers minder te reizen dan oudere overvallers. Dit hangt waarschijnlijk samen met de vervoermiddelen die zij hebben, zoals een motor of auto. Overvallers boven de dertig reizen echter ook minder. Dit kan verklaard worden door het feit dat het bij deze overvallers vaak gaat om drugsverslaafden die snel geld willen bemachtigen (Drealan, 2002; Gabor & Gottheil, 1984). Over het algemeen vinden overvallen echter dicht bij het huis van een van de daders plaats, gemiddeld in een straal van vier kilometer. Deze omgeving is bekend en maar weinig overvallers hebben beschikking over een auto (Bernasco & Block, 2009; Gabor & Gottheil, 1984). Deze afstand kan volgens Felson en Clarke (1998) mede bepaald worden doordat criminelen hun slachtoffers tegenkomen op de route tussen hun huis en andere gelegenheden (zoals werk, winkel, café) waar ze naartoe reizen. Deze afstand is gemiddeld per persoon niet groot (Felson & Clarke, 1998; Cohen & Felson, 1979). De reisafstand hangt verder samen met de objectdichtheid van een gebied. In een stedelijk gebied hoeven daders minder te reizen naar een aantrekkelijk object dan op het platteland (Brown, 1982; Cohen & Felson, 1979).

3.2.2 Overvallers in Nederlandse literatuur

In Nederland is een onderzoek voorhanden dat uitgebreid ingaat op het pre- en postdelictgedrag van overvallers (Kroese & Staring, 1993). Dit onderzoek is echter al ruim twintig jaar oud. Ook in recentere onderzoeken komen onderwerpen aan de orde die in meer of mindere mate iets zeggen over het heterdaadgedrag van overvallers.

Predelictgedrag

Predelictgedrag van overvallers is ook in Nederlandse wetenschappelijke onderzoeken beschreven. De thema's die zullen worden beschreven, zijn de voorbereiding, keuze voor het object en hulpmiddelen.

Vorbereiding

In de Nederlandse literatuur wordt eveneens gesteld dat met name de professionele overvallers zich goed voorbereiden op een overval (Rovers e.a., 2010; Kroese & Staring, 1993). Zo leggen zij het doelwit af en observeren ze de locatie en omgeving een aantal dagen of weken. Tijdens het observeren proberen ze de dagelijkse routine te doorgronden en in contact te komen met personeelsleden door zich voor te doen als potentiële klant of medewerker. Door het contact met personeelsleden kunnen zij een inschatting maken van het verzet dat te verwachten valt tijdens de overval. Wanneer professionals bekend zijn met het type doelwit zal het afleggen van het object korter duren dan bij een nieuw type doelwit.

Beginners leggen minder vaak een object af. Wanneer zij een object afleggen, is dit vooral om de vluchtroute en een plek voor het vluchtmiddel te bepalen. Daarnaast bezoeken zij het object zelf door op de locatie geld te wisselen of iets te kopen. Het verschil met professionals is dat beginners het doelwit hoogstens een keer bezoeken, terwijl professionals dit meerdere keren doen. Hierbij wordt door professionals, naast op de omgeving en vluchtroute, onder andere gelet op het aantal personeelsleden, verlichte huizen waar oudere mensen op de bank zitten en beveiligingsmaatregelen (Arts, 2013; Mesu & Van Nobelen, 2012a; Dedert, De Jong, Kanters & Leijstra, 2009). Wanhoopsovervallers (voornamelijk verslaafde overvallers) doen eveneens nauwelijks aan voorbereiding. Ze overvallen voornamelijk commerciële gelegenheden, vanwege de garantie dat hier altijd wel geld aanwezig is. Hierbij nemen ze vaak genoegen met het geld dat ze in eerste instantie krijgen en speelt hun geringe bereidheid tot geweldgebruik een belangrijke rol (Kroese & Staring, 1993). Rovers e.a. (2010) maken eveneens het onderscheid tussen beginnende en professionele daders, maar benoemen ook de gevorderde daders.⁸ Zowel de gevorderde als professionele daders bereiden hun overval goed voor, onder andere door het regelen van hulpmiddelen zoals een vluchtauto of wapens.

8. Gevorderde overvallers zijn daders die al vaker een delict hebben gepleegd, niet per se een overval.

Een andere classificatie van mate van voorbereiding wordt bepaald op basis van de leeftijd van overvallers. Groepsovervallers zijn meestal jonger dan individuele daders en minder bereid risico's te nemen. Daardoor bereiden zij zich voor op de overval door het meenemen van wapens, het inwinnen van informatie en het bepalen van de locatie van waardevolle spullen. Hoe ouder de overvallers, des te minder zij zich voorbereiden op de overval (Van der Es, 2012). De meeste overvallers lijken zich vooral druk te maken over het feit of ze achteraf snel en onopvallend weg kunnen komen. Dit is een van de redenen waarom overvallen vaak in een voor de overvallers bekende buurt plaatsvinden en tevens een van de redenen waarom een deel van de overvallers de locatie niet vooraf aflegt. Ze zijn immers al bekend met de locatie en omgeving (Wijnen, 2011). Een overval wordt minder vaak afgeblazen als deze goed is voorbereid. Een vijfde van de overvallers heeft weleens een overval afgebroken vanwege de aanwezigheid van politie in de omgeving van het doelwit (Bernasco, Lindegaard & Jacques, 2013).

Keuze object

De goed voorbereide overvallen zijn die op criminelen en ondernemers (Mesu & Van Nobelen, 2012a; Rovers e.a., 2010). Bij professionals speelt de aanwezigheid van geld of goederen een belangrijke rol bij de keuze voor een bepaald object. Daarom is een groot deel van hun voorbereiding erop gericht om te achterhalen of er geld aanwezig is. Professionals overvallen dan ook voornamelijk geldinstituten zoals banken en postkantoren; objecten waar gegarandeerd veel geld aanwezig is. Net als in internationale literatuur wordt gesteld, bevestigt ook Nederlandse literatuur dat wanhoopsovervallers met name commerciële gelegenheden overvallen, vanwege de garantie dat hier geld aanwezig is. Beginners richten zich naast objecten waar geld is, hieronder vallen commerciële geldinstituten, ook op andere objecten zoals woningen (Kroese & Staring, 1993). Rovers e.a. (2010) benoemen dat beginners met name kleinere winkels, horecagelegenheden en benzinstations in de directe woonomgeving overvallen. Gevorderde overvallers richten zich op grotere winkels zoals supermarkten en professionals richten zich meer op banken, juweliers en geldtransporten. Dit betekent dat overvallen op deze laatste categorie beter worden voorbereid dan overvallen op winkels en horecagelegenheden. Woningen vormen een andere categorie objecten, waarbij vaker goederen worden buitgemaakt dan het geval is bij overvallen op ondernemingen of horeca. Daarnaast worden woningovervallen meestal gepleegd door een groep en is er in een groot deel van de gevallen sprake van een connectie tussen het slachtoffer en de dader. Deze connectie kan familie, vriend, bekende, (ex-)klant, (ex-)werknemer of bekende uit het criminele milieu zijn. De overvallers weten dat er iets in de woning te halen is of hebben nog iets tegoed van het slachtoffer (Rovers e.a., 2010). Hogeveen (2008) schat het percentage slachtoffers van woningovervallen dat gelieerd is aan het criminele milieu op vijftig procent.

Hulpmiddelen

Voor een overval gebruiken overvallers in sommige gevallen bepaalde hulpmiddelen, zoals een wapen, scanner⁹ of vervoersmiddel. Bij het regelen van deze hulpmiddelen is het essentieel dat de overvallers geld en contacten hebben om deze aan te schaffen. Beginners en professionals hebben vaak voldoende geld en contacten om aan de benodigde hulpmiddelen te komen. Voor wanhoopsdaders zijn hulpmiddelen meestal moeilijker te realiseren, zij plegen een overval dan ook meestal zonder wapen en te voet (Kroese & Staring, 1993).

Postdelictgedrag

Bij het postdelictgedrag van overvallers worden de thema's vlucht, afstand en kleding besproken.

Vlucht

Binnen het thema vlucht zijn blijkens de literatuur twee onderwerpen te onderscheiden; de vluchtroute en het vluchtmiddel. Volgens overvallers is de vlucht een van de belangrijkste onderdelen van een overval (Kroese & Staring, 1994; 1993). Zoals al eerder gezegd, wordt in de voorbereiding dan ook – met name door professionele daders, maar ook door beginners – veel tijd besteed aan het bestuderen van vluchtroutes. Wanneer de omgeving bestaat uit veel straten, doorgaande wegen en drukte verhoogt dit de kans op een geslaagde vluchtroute. Als de politie besluit om bepaalde wegen af te zetten, is de kans op ontsnapping door de wirwar aan wegen groot. De nabijheid van een politiebureau en/of surveillanceroutes van de politie kunnen een locatie minder aantrekkelijk maken. De aanwezigheid van vele straten is een van de redenen waarom locaties in een stad aantrekkelijker zijn voor overvallers dan locaties op het platteland. Niet alle overvallers ontvluchten echter de locatie van de overval. Een aantal blijft juist in de buurt van het object wanneer de politie de omgeving heeft afgezet, om zo niet langs de afzetting te hoeven gaan (Kroese & Staring, 1994; 1993).

In een kwart van de overvallen wordt zichtbaar gebruikgemaakt van een vluchtmiddel. In de overige gevallen is het vluchtmiddel onbekend. Het kan zijn dat de overvallers per voet vluchten en om de hoek een vluchtvoertuig klaar staat. Het meest gebruikte vluchtmiddel is een scooter of auto (Dedert e.a., 2009). In eerder onderzoek wordt eveneens genoemd dat een auto het meest gebruikte vluchtmiddel is. Professionele daders maken vaker gebruik van een auto dan andere typen overvallers. Hierbij veranderen de overvallers het liefst zo snel mogelijk na de overval van auto, zodat ze niet meer aan het signalement voldoen. Het tweede vluchtmiddel staat vaak in de directe omgeving van het object geparkeerd. Professionele daders gebruiken vrijwel altijd gestolen of (op een valse naam) gehuurde auto's als vluchtmiddel na een overval (Kroese & Staring; 1994; 1993).

9. Wordt gebruikt om te controleren of de politie al op weg is naar de locatie van de overval.

Dat professionele daders vaak gebruikmaken van gestolen auto's blijkt ook uit een onderzoek naar georganiseerde voertuigcriminaliteit. Gestolen auto's worden gebruikt om de pakkans te verkleinen. Niet zelden worden auto's die later bij andere misdrijven worden gebruikt in een eerder stadium zorgvuldig uitgezocht en gestolen. Na het delict worden ze vrijwel direct in de brand gestoken om sporen uit te wissen en opsporingsmogelijkheden van de politie te beperken (Ferwerda, Van Ham & Bremmers, 2013; De Miranda & Van der Mark, 2012). Beginners en wanhoopsdaders gebruiken soms hun eigen auto, bij gebrek aan andere middelen. De keuze voor een bepaald vluchtmiddel is afhankelijk van de afstand tussen het object en het startpunt van de overvaller. Wanneer een locatie binnen vijf kilometer afstand ligt, wordt vaker gekozen om te voet te gaan of per fiets of brommer (Kroese & Staring, 1993; 1994).

De meeste daders vluchten naar het huis van een van de mededaders. In dit huis wordt de buit verdeeld en houden de daders zich een poosje schuil (Kroese & Staring, 1993;1994).

Afstand

Het percentage bovenregionaal actieve overvallers is gedaald van 23 procent in 2010 naar 18 procent in 2012. Overvallers overschrijden minder vaak de grens van de politie-eenheid om een overval te plegen. De enige uitzondering hierop is Amsterdam; daar neemt het aantal daders dat binnen de eigen politie-eenheid een overval pleegt juist af (van 72% in 2010 naar 54% in 2012) (Mesu, Van Nobelen, Van der Mark & Verschuuren, 2013). Bijna twee derde van de overvallers woont binnen tien kilometer van de overvallocatie. Hiervan reist het merendeel niet meer dan vijf kilometer. Dit geldt voor alle typen objecten. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt in typen overvallers (Mesu e.a., 2013). Uit onderzoek van Van Koppen en Janssen (1998) blijkt dat overvallers gemiddeld slechts 3,5 kilometer reizen naar een overvallocatie. Met name drugsverslaafde overvallers en jongeren hebben een kortere reisafstand naar de overvallocatie dan groepsdaders. Wanneer wordt gekeken naar etniciteit zijn weinig verschillen te zien tussen daders. Het merendeel van de Nederlandse (59%), Antilliaanse (57%), Europese (67%) en Turkse (64%) daders pleegt een overval binnen 0-6 kilometer. Noord-Afrikaanse daders reizen gemiddeld iets verder. Verder geldt dat hoe professioneler de overvaller is, des te meer hij bereid is te reizen. Ook voor woningovervallers geldt dat de daders binnen een straal van enkele kilometers wonen en de reisafstand groter is wanneer de daders professioneler zijn (Mesu & Van Nobelen, 2012a). Woningovervallen hebben vaker een bovenregionaal karakter dan overvallen op winkels of horecagelegenheden. Bij woningovervallen komt 30 procent van de daders uit een andere regio, bij andere typen objecten is dit 25 procent (Rovers e.a., 2010; Wolters, 2010). Uit onderzoek van Sutmuller (2014) blijkt juist dat bij zowel woningovervallen als overvallen op kleinere ondernemingen (horeca, detailhandel, benzinstations) ongeveer 30 procent van de daders bovenregionaal is.

Bij geldinstituten (juweliers, banken, casino's) ligt het percentage bovenregionale daders op 50 procent. Dit sluit aan bij de resultaten uit andere onderzoeken dat daders bereid zijn meer te reizen voor een hogere buit (Rovers, 2011; Rovers e.a., 2010). Het percentage lokale daders ligt hoger in de stad en lager in landelijk gebied (Sutmuller, 2014).

Kledingwissel

In een van de onderzoeken wordt gesteld dat met name professionele overvallers vlak na de overval van kleding wisselen of zich van hun vermomming ontdoen. Dit doen zij bijvoorbeeld door meerdere kleren over elkaar heen te dragen of de maskers die ze dragen tijdens de overval onderweg weg te gooien of in hun jas/tas te stoppen. Wanneer ze wisselen van voertuig, is dit meestal ook het moment waarop van kleding wordt gewisseld (Kroese & Staring, 1993). Een andere tactiek die overvallers gebruiken, is zich zo normaal mogelijk te gedragen tijdens de vlucht, door bijvoorbeeld rustig te rijden met harde muziek aan (wat ze altijd doen), zodat zij opgaan in het straatbeeld. Wanneer zij dit gedrag ook vertonen als ze geen overval hebben gepleegd, valt het niet op in het straatbeeld en dus voor de politie (Kroese & Staring, 1993).

Postdelictgedrag op de lange termijn

In dit onderzoek ligt de focus op postdelictgedrag op de korte termijn (direct na het delict). In een aantal onderzoeken wordt echter het belang genoemd van opsporingshandelingen die gericht zijn op het postdelictgedrag op lange termijn. Hierbij gaat het met name om wat de overvallers met de buit doen na de overval.

Zo verkopen overvallers de goederen die ze hebben buitgemaakt vaak via lokale helingkanalen. Het aanhouden van verdachten van overvallen zou kunnen worden geoptimaliseerd wanneer registraties van opkopers worden gecontroleerd. Binnen deze helingkanalen is voor helers mond- tot-mondreclame belangrijk, infiltratie binnen deze circuits kan eveneens leiden tot informatie over de leverancier van de gehele goederen (Rovers, 2011; Van de Mheen & Gruter, 2007; Smith, 2003; Gibbs & Shelly, 1982).

Uit internationale onderzoeken blijkt dat vermogenscriminelen hun buit veelal besteden aan alcohol, drugs, feesten en luxe producten. Het geld wordt niet besteed aan basisbehoeften, maar aan middelen die de daders met een reguliere baan niet zouden kunnen betalen (Shover & Honaker, 1992).

3.3 Respondenten

Er zijn diverse groepsinterviews gehouden met politiefunctionarissen uit de politie-eenheden Noord, Oost en Rotterdam die (in)direct betrokken zijn bij de opsporing van overvallers. In de interviews is voornamelijk uitgegaan van het type object, omdat de politie daar – na een overvalalarm – als eerste mee te maken krijgt. Vanuit het

type object is getracht in kaart te brengen welke typen daders zich daarmee bezighouden en wat hun heterdaadgedrag is. Daarnaast is in meer algemene zin gesproken over de overvalproblematiek. Deze interviews zijn niet representatief voor heel Nederland, maar geven een indruk van bij de politie bekende informatie over heterdaadgedrag van overvallers.

Er kunnen grofweg de volgende overvalobjecten worden onderscheiden: woningen, benzinstations, winkels, horecagelegenheden en geldinstellingen.¹⁰ Bij deze indeling past het voorbehoud dat zij voornamelijk betrekking heeft op de respondenten uit Noord- en Oost-Nederland. Rotterdam neemt hier op sommige punten een wat andere positie in. Waar relevant zullen die afwijkingen worden beschreven.

3.3.1 Woningen

Een veelvoorkomende categorie overvallen betreft die op woningen. Van een scherp omliggende dader- en slachtoffergroep is blijkens de gehouden interviews geen sprake. De respondenten stellen dat het kan gaan om goed georganiseerde groepen, voornamelijk bestaande uit Marokkaanse en Antilliaanse daders in de leeftijd van 20-25 jaar. Bij de woningovervallen kan grof geweld worden gebruikt.

De woningovervallen zijn deels terug te voeren op een relatie met het criminele milieu. Het gaat dan bijvoorbeeld om hennepkwekerijen en/of drugsdealers die thuis drugs en/of geld hebben. De overvallers nemen het geld en/of de drugs mee. In feite is er sprake van een ripdeal. De politie vermoedt dat een groot deel van de 'slachtoffers' geen aangifte doet. Het is voorgekomen dat een slachtoffer zich beroept op zijn zwijgrecht. De daders hebben ofwel zelf kennis van de aanwezigheid van geld/drugs ofwel ze zijn getipt. In Rotterdam zijn het met name de Antillianen die zich met woningovervallen/ripdeals ('knippen en rippen') bezighouden.

Een ander deel van de woningovervallen heeft (op het eerste oog) geen relatie met het criminele milieu. De politie vermoedt dat de overvallers een tip hebben gehad dat er in die betreffende woning veel geld aanwezig is. Ook hier bestaat op een of andere manier een relatie tussen de daders en slachtoffers. De daders zijn bekend met de buurt, maar hoeven niet per se in de buurt te wonen. Meestal komen de daders van buiten de plaats van de overval.

De respondenten verschillen van mening in hoeverre de woningovervallen (al dan niet gerelateerd aan het criminele milieu) door professionele overvallers worden gepleegd. Er lijkt in elk geval sprake van groepen (3-4 man) die in wisselende samenstellingen werken. De samenstelling van de dadergroep is medeafhankelijk van wat er nodig is (bijvoorbeeld een slotenspecialist) en wie er tijd en zin heeft. De overvallers gebruiken vuurwapens en hebben een taakverdeling.

10. In de interviews zijn ook de overvallen op de pizzakoeriers genoemd. Dergelijke overvallen zijn in de loop van de tijd sterk afgenomen, onder andere doordat de klanten steeds meer online betalen en de bezorgers geen/weinig geld meer bij zich hebben.

Na de overval gaan ze er vaak vandoor in een auto, die later in de brand wordt gestoken. In bepaalde gevallen wordt ook gebruikgemaakt van scooters waarop de daders naar een elders geparkeerde auto rijden (de 'Amsterdamse' methode). Tot slot zijn er woningovervallen waarbij vooral kwetsbare mensen (ouderen, mindervaliden) het slachtoffer zijn. Hierbij kan ook grof geweld worden gebruikt. Deze daders komen vaak uit de buurt en de overvallen lijken tamelijk impulsief gepleegd. Niet zelden gaat het om solodaders. Zij verkeren in directe geldnood (bijvoorbeeld als gevolg van hun verslaving) en nemen genoeg met een relatief kleine buit. Er is geen sprake van een dader-slachtofferrelatie. In dit verband noemen respondenten ook de dadergroepen die babbeltrucks gebruiken bij kwetsbare personen en die kunnen uitmonden in een overval.¹¹ De slachtoffers worden willekeurig gemaakt (bijvoorbeeld door bij een seniorenflat aan te bellen) of omdat de daders vermoeden dat er veel geld aanwezig is. De locatie waar de overvallers na de overval naartoe gaan, is vermoedelijk de eigen woning of een woning van een bekende. De daders gaan te voet weg of eventueel met de fiets. In onderstaande casus, die in een van de interviews aan de orde kwam, wordt echter gebruikgemaakt van een auto en is er sprake van meerdere daders.

Overval op een ouder echtpaar van 94 en 89 jaar. De daders hadden het vermoeden dat er veel geld in huis was. Ze zijn er met de auto heen gereden en hebben die om de hoek geparkeerd. Vervolgens zijn ze de woning binnen gedrongen en hielden de bewoners onder schot. De twee daders waren agressief richting het echtpaar. Ze konden geen geld vinden. De leider van het stel bleef in de auto wachten, maar het duurde hem te lang voordat zijn medeovervallers terugkwamen. Hij is weggereden en de twee andere daders zijn te voet vertrokken, naar het huis van de leider.

3.3.2 Benzinstations

Een overvalobject dat steeds minder populair lijkt te worden vanwege de beveiligingsmaatregelen, maar nog steeds doelwit is van overvallen, is het benzinstation. De algemene bevinding van de respondenten is dat de overvallers van benzinstations tot het 'klungelige' type behoren. De daders zijn over het algemeen jong (behalve de verslaafde overvallers) en maken een onervaren indruk, bijvoorbeeld door eerst een paar keer langs het object te lopen, waardoor ze op camera staan, en dan pas de bivakmuts of capuchon opdoen en naar binnen gaan of vingerafdrukken achter te laten. De wapens zijn een mes of een gasalarmpistool. Deze daders zijn ook snel afgeschrikt, lijken zelf bang en maken een nerveuze indruk of zijn de tas vergeten waar het geld in moet. Na de overval gaan de daders te voet weg of per fiets. Het vermoeden is dat zij dan naar huis gaan of naar de drugsdealer. Deze daders komen uit de buurt of zijn er bekend.

11. Een voorbeeld is dat een oudere vrouw tegen de grond wordt geduwd en daardoor letsel oploopt. De daders gaan ervandoor met een pinpas en cash. Zodra bij een babbeltruc geweld in een woning wordt gebruikt tegen het slachtoffer wordt dat gezien als een woningoverval.

3.3.3 Winkels en horeca

Een andere categorie objecten betreft winkels en horeca. De respondenten verschillen van mening in hoeverre de overvallers van dergelijke objecten duidelijk te onderscheiden zijn van de overvallers van benzinestations. Sommigen hebben de ervaring dat het hier ook gaat om de onervaren, jonge overvallers (vaak opererend in duo's) die een wat klungelige indruk maken of de verslaafde, wat oudere eenlingen. Anderen zien echter meer organisatie en professionaliteit bij de daders. Mogelijk, maar daar zou een vervolgonderzoek meer duidelijkheid over moeten geven, heeft de grootte van het object onderscheidende kracht. Andere respondenten stellen namelijk dat overvallers die grotere objecten overvallen, bijvoorbeeld een supermarkt, hun delicten lijken voor te bereiden (door bijvoorbeeld precies op sluitingstijd te komen of wanneer er weinig klanten aanwezig zijn), met meer personen de overval begaan, een duidelijke taakverdeling hebben en gebruikmaken van vuurwapens en vermomming. De overvallers kunnen te voet komen of op de fiets/scooter. Na de overval vluchten ze vaak over sluiptwegen waar de politie (met auto's) moeilijker kan komen. Gaat het om meerdere overvallers, dan zijn auto's gangbaar. Deze auto's zijn vaak gestolen. De overvallers vluchten met hetzelfde vervoermiddel als waarmee zij zijn gekomen. Het voorbehoud hierbij is dat sommige overvallers weliswaar te voet vertrekken, maar dat het niet duidelijk is of zij bijvoorbeeld uit het zicht van getuigen in een gereedstaande auto stappen. Het vermoeden is dat ze na de overval naar hun eigen huis gaan.

3.3.4 Geldinstellingen

Onder geldinstellingen worden bedrijven verstaan waar (veel) geld en/of dure goederen aanwezig zijn. Te denken valt aan juweliers, banken en casino's. De respondenten zijn het erover eens dat dergelijke overvallen door professionals worden gepleegd. De daders – het gaat meestal om een groep – zijn uit andere delen van het land afkomstig dan waar het object is gelegen. In de interviews wordt in dit verband Amsterdam genoemd, waar een of meer groepen daders zich met overvallen en andere criminele activiteiten (afpersing, mensenhandel) bezighouden. Het merendeel zou van Marokkaanse afkomst zijn. De daders opereren in wisselende samenstelling en doorkruisen heel Nederland. De redenen om niet in de eigen woonplaats – maar door heel Nederland – juweliers e.d. te overvallen, zijn de kans op herkenning en daarmee de pakkans zo klein mogelijk te houden. De respondenten stellen dat een politie-eenheid (te) weinig informatie heeft of krijgt van andere eenheden om de krachten en kennis rondom deze bendes te bundelen. De opsporing blijft veelal beperkt – vanwege de beschikbare tijd, informatie en middelen – tot de eigen eenheid. Dit type overvallen wordt nauwelijks opgelost.

Overvallen op geldinstellingen zijn vaak goed voorbereid, vermoeden de respondenten. Die tijd willen de overvallers wel investeren, want de buit is groot. Ze voeren vaak weken voor de beoogde overval voorverkenningen uit.

Ze reizen naar de buurt van de overvallocatie met een gestolen auto. Andere respondenten vermelden ook dat de overvallers met de trein komen. Kenmerkend is dat ze gebruikmaken van (gestolen) scooters waarop zij van de auto naar de overvallocatie rijden. Die scooters kunnen in de betreffende plaats zijn gestolen, maar ook elders in Nederland, en worden met een busje op de betreffende locatie gezet. Het komt voor dat scooters gedurende lange tijd 'koud worden gezet' (verborgen) alvorens ze gebruikt worden voor de overval. De voorbereiding blijkt ook uit de vermomming die de overvallers bij zich hebben en bij een overval op een juwelier de hamers die daders meebrengen om vitrines kapot te slaan.

De overvallers gebruiken vuurwapens en aarzelen niet om die te gebruiken. Na de overval vluchten ze weg op de scooter en rijden ze terug naar de gestolen auto. De scooters worden soms in de brand gestoken. Met de gestolen auto rijden ze naar hun eigen auto elders in het land en rijden – na de gestolen auto ook in de brand te hebben gestoken – weg.

De bevinding dat de professionele overvallen op juweliërs e.d. vooral worden gepleegd door daders die niet uit de omgeving zelf komen, wordt niet herkend door het Rotterdamse overvallenteam. Met andere woorden, de 'Amsterdamse' methode is niet op Rotterdam van toepassing. Als er professionele overvallen worden gepleegd – dat gaat jaarlijks om een beperkt aantal (< 10) – dan betreft het daders uit de regio. Wat betreft de overige (typen) overvallen ziet het Rotterdamse overvallenteam weinig onderscheid in kenmerken en achtergronden van daders. Overvallen lijken in Rotterdam een instapdelict te zijn. Daders, soms heel jong, besluiten ineens om een overval te plegen. Ze denken hier niet over na; een impulsief delict derhalve. De verslaafde overvallers worden evenmin herkend als een te onderscheiden dadergroep in Rotterdam. Een en ander kan wijzen op een verschil tussen daders in landelijk en stedelijk gebied.

3.3.5 Overige informatie

De respondenten hebben, naast hun kennis en ervaring aangaande de objecten gerelateerd aan verschillende typen overvallers, ook informatie verschaft over de overvalproblematiek in algemene zin. Zij zijn van mening dat de mate waarin overvallers geweld gebruiken geen 'voorspellende waarde' heeft voor het type overval of dader. De situatie – en meer in het bijzonder de reactie van het slachtoffer – is meer bepalend voor het gebruik van geweld. Geweld is vrijwel nooit het doel van de overval, integendeel, het gaat de overvallers om controle en beheersing van de situatie. Geweldgebruik zou in de optiek van de respondenten kunnen wijzen op het verlies van de beheersing. Excessief geweldgebruik kan duiden op onervarenheid van de overvallers. Tegelijkertijd wordt er van woningovervallers gezegd dat zij (fors) geweld kunnen toepassen.

Wellicht, maar dat moet nader onderzoek uitwijzen, moet er onderscheid worden gemaakt tussen instrumenteel geweld, bedoeld om het slachtoffer te controleren en de situatie te beheersen (bijvoorbeeld door het gebruik van een vuurwapen) en excessief geweld, dat verder gaat dan het instrumentele karakter en mogelijk door situationele omstandigheden wordt bepaald.

In het verlengde van het geweldgebruik maken respondenten een duidelijk onderscheid tussen de professionele overvallers en de 'amateurs' (die veelal vanuit verslavingsbehoeften de overvallen plegen of beginners) of – in de woorden van een respondent 'sukkels'. Professionals bedienen zich van een ander taalgebruik dan de anderen (zie ook Van Wijk, Schoenmakers & Manders, 2011). Het taalgebruik van de professionals kenmerkt zich door een gebiedende, dreigende en zakelijke toon. Er wordt bij wijze van spreken geen woord te veel gezegd. Het taalgebruik van de amateurs is te typeren als uitgebreider; er worden soms hele gesprekken gevoerd met het slachtoffer. Het komt voor dat deze overvallers zich verontschuldigen voor het feit dat zij het slachtoffer overvallen of bijna beleefd vragen om geld. Zij maken veelal ook een nerveuze indruk, in tegenstelling tot de professionals die kalm blijven.

Het onderscheid tussen de professionals en amateurs blijkt ook uit het gebruik van wapens. De amateurs maken vaak gebruik van gelegenheidswapens (bijvoorbeeld keuken- of stanleymes) en plegen het delict vaak alleen, maar ook duo's komen voor. Ze kunnen zich vermommen, maar doen dat bijvoorbeeld vlak voor de winkel, waardoor ze al op beeld staan op de buitencamera's. Na de overval lopen of fietsen ze weg. Ze komen uit de buurt of zijn in de buurt bekend. De buit gaat direct op aan de middelen die ze nodig hebben. De professionals gebruiken vuurwapens, goede vermommen en gaan met verschillende vluchtmiddelen weg. Ze zijn met meerdere daders en hebben een onderlinge taakverdeling. De respondenten stellen dat deze professionele overvallers, voor zover inzichtelijk, uiteindelijk teruggaan naar de woning van een van hen om aldaar de buit te verdelen.

De opsporing van overvallers blijkt geen eenvoudige zaak. De ervaring van de respondenten is dat de opgeloste zaken vaak de minder professioneel uitgevoerde overvallen betreffen. Met name telefoonzendmastgegevens van de overvallers en DNA leiden tot een oplossing. Professionele overvallers zijn zich weliswaar meer sporenbewust, maar dat neemt niet weg dat zij ook fouten maken met hun DNA. Als voorbeelden worden genoemd dat er op de meegebrachte tie-rips al DNA zit voordat de overvallers ze gebruiken (met handschoenen) of dat er vingerafdrukken zitten op de tankdop van de scooter. Over de waarde van camerabeelden in de opsporing bestaan verschillende meningen. Soms zijn camerabeelden niet bruikbaar vanwege de slechte kwaliteit en/of omdat de overval zich in het donker heeft afgespeeld. In andere gevallen kunnen camerabeelden dienen als ondersteunend bewijs (een rugzak van de dader die wordt herkend). In elk geval is er altijd (ondersteunend) technisch bewijs nodig om een zaak op te lossen.

Het traceren van bijvoorbeeld sieraden is lastig, omdat de slachtoffers vaak niet meer hebben dan een vage omschrijving (drie gouden ringen). De ervaring is dat wanneer er bij professioneel uitgevoerde en regio-overschrijdende overvallen (volgens de ‘Amsterdamse’ methode) binnen twee weken geen aanknopingspunten zijn de zaak niet wordt opgelost of een kwestie wordt van een heel lange adem. In dit verband pleiten respondenten ook voor een landelijk overvallenteam.

Een bijkomend effect van de interviews die in het kader van dit onderzoek met de politie zijn gehouden, is dat de politie weliswaar doordrongen is van het belang van meer kennis over heterdaadgedrag van overvallers, maar daar in het verhoor vrijwel geen aandacht aan besteedt. Het verhoor is er primair op gericht om de zaak rond te krijgen. Met name wat de daders na het delict doen, is voor die concrete zaak vaak minder interessant. In termen van kennisaccumulatie en doelmatige inzet van beperkte middelen vinden de respondenten het echter wel een onmisbaar onderwerp in de verhoren.

3.4 Overvallers aan het woord

In het kader van diverse eerder uitgevoerde onderzoeken is gesproken met overvallers. Bij wijze van illustratie bij het voorgaande onderzoeksmateriaal wordt hieronder een aantal casus beschreven, waarbij de overvallers zoveel mogelijk zelf aan het woord worden gelaten over hun gedrag.

- Nederlander, 22 jaar, met een mededader een horecagelegenheid overvallen

“Mijn geld was opgegaan aan drugs en ik wilde de huur niet versnuiven. Ik zou het mijzelf nooit vergeven als mijn vriendin het huis uit zou moeten omdat ik het geld heb opgemaakt aan drugs. Ik hoorde steeds meer verhalen over overvallen, steeds meer op het nieuws, en het is een manier om snel geld te verdienen. Dan ga je bedenken, waar, hoe? Je gaat er samen over praten. Mijn vriend begon als eerste over de overval. In eerste instantie zei ik nee, niet mijn ding; ik heb altijd gewerkt voor mijn geld. Op een gegeven moment ga je het toch overwegen, je wilt toch drugs gebruiken. Dan denk je: waarom ook niet, wat zijn de risico's? We hebben het een keer of vier besproken voordat we de overval daadwerkelijk pleegden. Het concrete plan ontstond op de dag dat het gebeurd is. Mijn mededader kwam met de locatie. Het was een horecagelegenheid, dus dan ga je ervan uit dat er geld in het laatje zit. We zijn er ook weleens geweest. Het is eigenlijk een hele rare overval geweest, de locatie was 75 meter bij het politiebureau vandaan. We hadden nog wel een andere locatie bedacht, maar dat was de back-up als het te druk zou zijn. Het was 's avonds, een uurtje of tien en het was donker. We reden voorbij met de fiets. We hebben bewust de fiets gepakt om snel weg te kunnen vluchten. Daarnaast had ik een sjaal voor mijn gezicht en een pet op, ook hadden we een mes mee uit het keukenblok thuis. We hadden van tevoren een taakverdeling gemaakt. Ik zou het mes vasthouden en hij zou het geld uit de kassa halen.

We stapten naar binnen. Ik had het mes in mijn hand, twee klanten zagen ons aankomen met het mes en sprongen achter het schot. De eigenaar stond achter de bar te trillen op zijn benen. Wellicht dat ik wel weg was gegaan als die man niet bang was geweest, maar ons had weggestuurd. Die man was zo nerveus dat hij pas na drie keer de kassa open kreeg. Toen heeft mijn mededader het geld gepakt en gingen we snel weer weg. Snel met de fiets over een fietsbrug weggefietst. We hadden over de brug in het park andere kleding verstoppt. Onderweg naar huis hebben we daar onze kleding omgewisseld en de oude kleding daar achtergelaten en vervolgens zijn we naar huis gegaan.”

- Marokkaanse Nederlander, 27 jaar, woningoverval met drie vrienden.

“De tip kwam vanuit de omgeving van de slachtoffers. De tipgever wist dat er veel geld in huis was en de code van de kluis. We zijn met zijn vieren diezelfde dag nog naar het huis gegaan. We wisten dat de man niet thuis was. Verder hebben we weinig voorbereidingen getroffen, alleen onderweg naar het huis toe handschoenen aangetrokken en een taakverdeling gemaakt. Een jongen staat op de uitkijk, een stond er bij het slachtoffer, een doorzocht het huis en mijn taak was dat ik de kluis moest vinden en openmaken. Er stond een raam open, dus via het raam zijn we naar binnen gegaan. De vrouw zat beneden op de bank. Direct heeft een mededader haar een hand op de mond gelegd en een doek over haar hoofd gedaan zodat ze ons niet zou zien. We komen uit dezelfde buurt, dus anders zou ze ons misschien wel herkennen. Ook heeft hij haar gezegd dat ze stil moest zijn. Ik ben direct naar boven gegaan en heb de kluis geopend. Een mededader heeft het huis doorzocht en sieraden meegenomen. Nadat we de spullen hadden, zijn we het huis weer uitgegaan en naar het huis van een mededader gegaan. Er was maar een vluchtroute en die hebben we genomen. We kennen de buurt goed, dus we weten waar de camera’s staan. We weten ook waar de tussendoorstraatjes zijn die de politie niet kent of waar ze met de auto niet tussendoor komen. De dag na de overval hebben we de buit verdeeld. De sieraden hebben we verkocht in een winkel. Het geld heb ik thuis bewaard. De dader die buiten stond, heeft de scooter van het slachtoffer meegenomen en hierdoor zijn we uiteindelijk gepakt. Hij had namelijk niet de moeite genomen om het kenteken te veranderen of de scooter over te spuiten, dus de politie herkende de scooter.”

- Antilliaan, 27 jaar, ripdeals en winnaars uit casino’s

“Ik pleegde eerst verschillende soorten overvallen, met name straatroven en bij horeca-gelegenheden. Ik stapte over op de dealers, omdat ik dan meer geld kon verdienen. Deze overvallen pleegde ik niet in mijn eigen stad, maar daarvoor reisde ik door heel Nederland heen. Ik leer gemakkelijk mensen kennen in een stad en vind snel aansluiting bij de Antilliaanse gemeenschap. Daarbij gebruikte ik niet mijn eigen naam. Tijdens het uitgaan verzamelde ik dan informatie over dealers. De meeste dealers die ik heb overvallen, is op basis van informatie van vrouwen. Na het uitgaan ging ik dan achter die dealer aan. Op het moment dat hij naar binnen ging, ging ik achter hem aan en zette het wapen op zijn hoofd. Elke aap weet in welke boom hij klimt. Ze klimmen nooit in een boom met doorns. Die inschatting maak ik vooraf, je kunt iemand ook onderschatten, maar tot nu toe is dat nog niet gebeurd. Per keer verschilde de buit; soms niets en soms 5.000 tot

300.000 euro. De drugs nam ik ook mee. Het geld ging op aan uitgaan, drinken, roken, hoeren en de benzine voor telkens heen en weer rijden. Tot nu toe is er een dealer naar de politie gegaan, daarvoor zit ik nu ook vast. Maar over het algemeen is het risico dat ze naar de politie stappen kleiner, het risico om dood te gaan, is daarentegen groter. In die periode leefde ik in mijn auto. Ik betaalde een junkie om een auto te huren. Ik was de hele dag bezig, met mensen praten die dealers kennen en op zoek naar dealers. Ik woonde en sliep in mijn auto. Af en toe ging ik douchen bij een vriend en dan sliep ik in de auto bij een tankstation. In totaal heb ik ongeveer acht maanden zo geleefd.”

▪ Antilliaan, 21 jaar, overval op een winkel

“Ik was 21 toen ik een gewapende overval op een winkel pleegde . Ik had geld nodig, want een uitkering is niet genoeg. Ik ging naar binnen met een bivakmuts en pistool. Het pistool had ik al eerder gekocht voor € 700, omdat ik mij niet veilig voelde. Ik keek eerst of er geen klanten binnen waren, want dat vond ik niet kunnen. Ik had geen plan vooraf gemaakt, ik ging gewoon naar binnen. De kassajongen zat helemaal te shaken toen ik het pistool op hem richtte en geld vroeg. De jongens was bang en ik vond dat klote, maar het ging mij om geld. Buiten ben ik aangehouden door een agent in burger. Ik heb tien maanden gekregen.”

Onopgeloste overvallen

In eerdere onderzoeken naar overvallen is ook gekeken naar kenmerken van de onopgeloste zaken en waar mogelijk een vergelijking gemaakt met opgeloste zaken. Het gaat hierbij om twee politie-eenheden.^{12/13}

In vergelijking met de opgeloste overvallen in de eerste eenheid horen de plegers van de onopgeloste overvallen tot de jongere leeftijdscategorie en lijken ze minder vaak blank. In hoeverre de overvallers het delict hebben voorbereid, is niet goed op te maken uit de processen-verbaal, maar sommige slachtoffers melden dat zij dagen voor de overval de vermoedelijke overvallers hebben gezien (posten, verkennen). Tevens wijst het ‘*timen*’ van de overval op het moment dat een winkel of horecagelegenheid opent of sluit op (enige) delictvoorbereiding. De buit bij de onopgeloste zaken is ook groter in vergelijking met de opgeloste zaken. De overvallers uit de onopgeloste zaken maken vaker gebruik van bivakmutsen dan die uit de opgeloste overvallen.

12. Het ging daarbij om systeeminformatie over 51 onopgeloste overvallen, waarvan er 28 nader zijn bestudeerd door middel van de processen-verbaal. Er zijn in dat betreffende onderzoek 113 overvallen onderzocht (waarvan 28 opgelost en 34 lopend ten tijde van het onderzoek).

13. In een periode van een aantal maanden zijn er in die eenheid 224 overvallen gepleegd. Hiervan zijn 73 zaken opgelost en 151 zaken niet opgelost.

Ze gebruiken minder vaak een mes als dreigingmiddel. Het taalgebruik van de overvallers van de onopgeloste zaken is – op basis van de informatie van de slachtoffers – te kwalificeren als intimiderend, bedreigend, kort en ter zake doend (“geld”, “maak kassa open”) en lijkt daarmee in grote lijnen van een ‘hardere’ aard dan het taalgebruik van de overvallers die zijn opgepakt.

Waar de onopgeloste overvallen in deze eenheid terug te voeren lijken op – samen-gevat – professionelere overvallers, is dat beeld uit een andere politie-eenheid minder eenduidig. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat een vermomming, de taakverdeling en de buit niet van invloed lijken te zijn op het gegeven of een overval wel of niet is opgelost. Wel zijn er verschillen te zien tussen opgeloste en onopgeloste overvallen, bijvoorbeeld wat betreft het object en deelgemeenten, maar de relatie met (het gedrag van) de overvallers is minder eenduidig. Een mogelijke verklaring met betrekking tot het type object is dat overvallen op woningen minder worden opgelost dan overvallen op winkels door minder getuigen en een gebrek aan camerabeelden. Een van de variabelen die wel terug te voeren is op het gedrag van de overvallers in de tweede eenheid is dat overvallen waarbij gebruik is gemaakt van een steekwapen vaker worden opgelost dan overvallen waarbij gebruik is gemaakt van een vuurwapen of fysiek geweld.

3.5 Heterdaadkracht versterken

In wetenschappelijke literatuur en beleidsplannen van de politie zijn factoren omschreven die kunnen bijdragen aan het versterken van de heterdaadkracht. Dit zijn onder andere informatie over locatie en vluchtroutes, aanrijdtijden, getuigen, alarmknop en het monitoren van sociale media. Deze factoren zullen kort worden besproken.

Artikel 128 Wetboek van Strafvordering:

“1. Ontdekking op heeter daad heeft plaats, wanneer het strafbare feit ontdekt wordt, terwijl het begaan wordt of terstond nadat het begaan is.

2. Het geval van ontdekking op heeter daad wordt niet langer aanwezig geacht dan kort na het feit dier ontdekking”.

Het gemiddelde aandeel heterdaadaanhoudingen binnen alle overvalaanhoudingen in Nederland is tien procent. Binnen de sector detailhandel ligt het percentage boven het gemiddelde op dertien procent. Een van de verklaringen hiervoor is dat in deze sector vaak al tijdens de overval met de heterdaadaanpak wordt gestart, door bijvoorbeeld een stil alarm af te laten gaan. Dit vergroot de kans op een aanhouding. Ondernemers in de sectoren transport, industrie en dienstverlening of slachtoffers van een woningoverval of straatroof kunnen vaak pas na een overval alarm slaan.

Hierdoor gaat er kostbare tijd verloren (Mesu e.a., 2013; Smith, 2003). Uit onderzoek van de politie-eenheid Amsterdam blijkt eveneens dat de heterdaadkracht vergroot wordt wanneer de politie wordt ingeschakeld op het moment dat een overval nog gaande is. In 41 procent van de heterdaadaanhoudingen werd melding gedaan terwijl de overval nog gaande was, bij de aanhoudingen buiten heterdaad is dit veertien procent (Mehlbaum e.a., 2013).

Uit een onderzoek van politie-eenheid Oost-Nederland blijkt het belang van informatie uit de meldkamer voor het bewerkstelligen van een heterdaadaanhouding. De gebiedskennis bij medewerkers van de meldkamer en de eenheid zelf vergroten de heterdaadkracht van deze eenheid (Arts, 2013). De meldkamer is niet alleen belangrijk voor het doorgeven van de melding, maar ook voor het aanspreken van de eenheid die het dichtst bij de locatie is. Bij overvallen waarbij een aanhouding op heterdaad plaatsvond, waren de agenten in gemiddeld 3 minuten en 50 seconden ter plaatse. Bij overvallen waar geen sprake was van een heterdaadaanhouding was de aanrijdtijd gemiddeld 6 minuten en 15 seconden. Kortere aanrijdtijden lijken de kans op een heterdaadaanhouding dus te vergoten (Mehlbaum e.a., 2013).

Getuigen en slachtoffers kunnen belangrijke aanwijzingen geven voor de opsporing. Op basis van een getuigenverklaring kan informatie worden verkregen over het signalement van een dader, maar ook over zijn vluchtroute. Daarom is het belangrijk dat de politie meer investeert in het zoeken van getuigen in de wijken en het opbouwen van straatcontact met bewoners in hotspotgebieden, om hen als getuigen te kunnen horen als een overval is gepleegd (Eck, 1983). Uit onderzoek van de Politie-academie blijkt dat 60 procent van de heterdaadaanhoudingen in het algemeen door burgers wordt geïnitieerd. Minder dan de helft van de meldingen door slachtoffers en getuigen bevat echter bruikbare informatie voor de politie, zoals een omschrijving van de dader, diens voertuig of vluchtrichting. Burgers moeten dus beter worden geïnformeerd over waar ze alert op moeten zijn. Daarnaast is het belangrijk dat zij een melding direct doorbellen naar de politie (Van Os e.a., 2007). Bij heterdaadaanhoudingen na een overval werd in 56 procent van de meldingen informatie gegeven over de vluchtroute. Bij aanhoudingen buiten heterdaad was dit in 44 procent van de meldingen na een overval het geval. Wanneer een eenheid naar de laatst bekende locatie van de verdachte gestuurd wordt, is deze vaker op heterdaad aangehouden (67% versus 32%). Daarnaast kan een omgeving effectiever worden afgezocht, wanneer informatie bekend is over de vluchtroute van de dader. Wanneer de omgeving van een overval is afgezocht met informatie over de vluchtroute van de dader stijgt het percentage heterdaadaanhoudingen tot 63 procent (Mehlbaum e.a., 2013). De ervaring is dat heterdaadaanhoudingen gebeuren in de omgeving van de woning van de dader. Zodra er een summier signalement is van een bekend persoon, dan gaat er direct een auto naar het huis van de verdachte. Dit vereist een goede lokale bekendheid van de geïnformeerden en infodesk.

Social media is een andere factor die kan bijdragen aan het vergroten van de heterdaadkracht. Jonge daders communiceren soms over de overval via *social media* (bijvoorbeeld Twitter). Hier zou de politie direct op kunnen scannen na een overval (Arts, 2013). Naast informatie vanuit de meldkamer, sociale media en via getuigen kunnen camera's ook helpen bij het versterken van de heterdaadkracht. In 2012 is een nieuw videosysteem ('*Live view*') geïntroduceerd, waarbij de politie direct mee kan kijken wanneer een winkel of horecaonderneming een overval meldt. De politie kan zo meteen zien hoe de situatie is, hoeveel overvallers er zijn, of zij wapens gebruiken en of er gewonden zijn (Arts, 2013; Rijksoverheid, 2012).

In Engeland wordt bij de aanpak van overvallen met name benadrukt dat opsporing gericht moet zijn op een locatie, slachtoffer of dader. Hierbij moeten praktische stappen worden ondernomen. Deze stappen omvatten bijvoorbeeld het plaatsen van camera's op strategische plaatsen, trainen van winkel- en horecapersoneel en politie-surveillance op hotspots. Hierbij is de situatie goed in kaart brengen van groot belang, dit kan aanknopingspunten bevatten voor de opsporing (Home Office, 2006).

Binnen de politieorganisatie zijn diverse maatregelen ontwikkeld om heterdaadkracht te versterken. Een eerste categorie maatregelen is gericht op het versterken van het reactieve vermogen van de politie, zoals het drieringsysteem (om de plaats delict worden drie denkbeeldige ringen geplaatst waarbinnen de opsporingshandelingen plaatsvinden) of prio 1 voor iedereen (alle eenheden dienen zo snel mogelijk ter plaatse te zijn). Een tweede categorie maatregelen, zoals burgernet (burgers ontvangen een sms wanneer zich in hun buurt iets afspeelt), het project Waaks! (hondenbezitters bewust maken van verdachte situaties) en contextgericht werken (vanuit het perspectief van burgers redeneren om zo de band tussen politie en burgers te versterken) is meer gericht op het mobiliseren van burgers en getuigen. De laatste categorie maatregelen is gericht op proactief en informatiegestuurd werken, onder andere door aansturing van teams op basis van het actuele veiligheidsbeeld en de ontwikkeling van *Real Time Intelligence Centers* (zoeken bij meldingen naar *real time* informatie en kennis). De versterking van heterdaadkracht krijgt in iedere eenheid echter een andere invulling, waarbij heterdaadkracht verschillend wordt gedefinieerd. De vraag is of dit niet meer uniform moet worden (Van Duijneveldt e.a., 2013).

Uit eerder onderzoek naar overvallen is er informatie over verschillende zaken waar de oplossing van de zaak terug is te voeren op een aanhouding op heterdaad. Anders dan bij aanhouding buiten heterdaad hebben burgers bij gevallen van heterdaad ook de bevoegdheid om de verdachte aan te houden (en over te dragen aan de politie). In de helft van de veertien zogenoemde heterdaadzaken blijkt het adequate optreden van getuigen van de overval de succesfactor. De getuigen (omwonenden, klanten, monteurs) overmeesteren de overvallers en dragen die over aan de politie.

In de juwelierswinkel bevonden zich behalve personeel (waaronder SO) ook twee mannen die bezig waren met het installeren van nieuwe beveiligingscamera's. Een man verscheen voor de winkel, trok een hamer van onder zijn kleding en sloeg met enkele harde slagen een gat in de vitrine. Middels handreiking kon de dader hierop door het ontstane gat enkele gouden sieraden uit de etalage wegnemen. Hij rende hierna hard weg. De in de winkel aanwezige monteurs renden achter hem aan, zagen dat hij de hamer in een vuilnisvat gooide en konden de dader inhalen en overmeesteren.

In vijf heterdaadzaken kunnen slachtoffers en/of getuigen een bruikbaar signalement doorgeven of de dader aanwijzen, waardoor de politie de overvallers snel kan aanhouden.

De eigenaresse van de drankwinkel zat in een achterkamer van het pand met een bekende van haar. Twee mannen kwamen de winkel binnen waarbij de bel overging. Zij ging hierop de winkelruimte binnen. Beide mannen droegen gelaatsbedekking en hadden een mes in een van hun handen. De daders bedreigden het slachtoffer met het mes en riepen dat het een overval betrof en eisten geld. Het slachtoffer is heel hard om de politie gaan roepen waarop beide daders de winkel uitrenden. Zij konden kort daarop op signalement worden aangehouden.

In twee zaken kan de politie voordat de overval plaatsvindt de verdachten aanhouden (na een tip en controle van een verdachte situatie).

3.6 De lijnen bij elkaar

Een algemene bevinding vanuit alle geraadpleegde bronnen is dat het onderwerp heterdaadgedrag in het algemeen en van overvallers in het bijzonder niet systematisch is onderzocht en bij de politie ook geen standaardonderdeel is in het verhoor. Tegelijkertijd kan inzicht in heterdaadgedrag bijdragen aan het vergroten van het oplossingspercentage, zoals blijkt uit de diverse geraadpleegde bronnen. Met andere woorden: het heterdaadgedrag van overvallers vormt thans een belangrijke kennislacune, zowel in wetenschappelijk opzicht als in de politiepraktijk.

Er lijkt een verband te zijn tussen het predelictgedrag van overvallers (in termen van voorbereiding) en postdelictgedrag: naarmate het delict beter is voorbereid, is het voor de politie moeilijker op de daders op te sporen. Deze professionele overvallers hebben namelijk ook goed nagedacht over hun gedrag en mogelijkheden na het delict. Sommigen lijken landelijk te opereren. Hun voorbereiding wordt zichtbaar in de manier van plegen, vermomming, type wapen, en het taalgebruik; de daders weten wat ze willen en hoe.

Uit verschillende bronnen, met name de interviews, komt naar voren dat het type overvalobject (deels) samenhangt met de typen overvallers en hun gedrag. Hierbij moet echter rekening worden gehouden met het gebied.

Een belangrijk verschil tussen stad en landelijk gebied is dat de professionele overvallers die opereren in landelijke gebieden uit de Randstad komen. In de stedelijke gebieden, in casu Rotterdam, lijkt de overvalproblematiek voornamelijk een regionale aangelegenheid. In termen van postdelictgedrag zou dat implicaties kunnen hebben waar de politie moet zoeken.

In tabellen 1 en 2 wordt schematisch weergegeven wat op basis van de literatuur, interviews en overige bronnen bekend is over heterdaadgedrag van overvallers. Tabel 1 gaat over het predelictgedrag en tabel 2 over het postdelictgedrag. Goed om hierbij te vermelden, is dat het voorlopige bevindingen zijn. Nader onderzoek kan leiden tot aanscherping van de resultaten. In de tabellen zijn ook lege velden te zien. In die gevallen ontbreekt enige informatie op basis van de geraadpleegde bronnen.

Tabel 1. Predelictgedrag

Predelictgedrag						
Object	Type dader	Aantal daders	Voorbereiding	Hulpmiddelen	Vermomming	Wapengebruik
Woning	Professional of beginner	Goed georganiseerde groep Solodaders bij kwetsbare slachtoffers	Goede voorbereiding; op basis van tipgever of relatie crimineel milieu Voor solodaders impulsief delict			Geweld en/of vuurwapen
Benzinestation	Klungelige dader of verslaafde eenling	Eenling of twee personen	Niet/nauwelijks		Bivakmuts of capuchon Klungelige daders vermommen zich vlak voor het object	Mes of alarmpistool Klungelige daders gebruiken gelegenheidswapen
Winkel en horeca	Onervaren, jonge overvallers, verslaafde eenling of meer geoefende dadergroep (grotere winkels)	Eenling of groep	Goede voorbereiding; daders komen rond sluitingstijd Voor solodaders impulsief delict			
Geldinstellingen (juweliers, banken, casino's)	Professionals	Groep die in wisselende samenstelling delicten pleegt	Goede voorbereiding; daders weten wat ze willen Voorverkenning	Hamers bij overval op juwelier Tassen voor de buit	Gezichtsbedekking, handschoenen	Vuurwapen
Overig			Professionals goede voorbereiding; afleggen of observatie Beginners en verslaafden nauwelijks voorbereiding	Beginners en professionals hebben geld om dit te regelen, verslaafde daders niet		Reactie slachtoffer is bepalend voor de mate van geweldgebruik

Tabel 2. Postdelictgedrag

Postdelictgedrag							
Object	Taalgebruik	Kledingwissel	Vluchtroute	Vluchtmiddel	Reisafstand	Eindlocatie	Buit
<i>Woning</i>			Bekend met de buurt; via sluiptwegen	Auto die later in de brand wordt gestoken of scooters	70 procent van de daders komt uit de eigen politieregio	Eigen huis of huis mededader	
<i>Benzinestation</i>	Verontschuldigend, stuntelig, uitgebreide gesprekken		Bekend met de buurt; via sluiptwegen	Te voet of met de fiets		Eigen huis of drugsdealer	Direct besteed
<i>Winkel en horeca</i>			Bekend met de buurt; via sluiptwegen	Te voet of met de fiets Groepsdaders met de auto			Direct besteed
<i>Geldinstellingen (juweliers, banken, casino's)</i>	Zakelijk; kort en bondig	Tijdens wisseling voertuigen	Zo snel mogelijk weggelaten. Meestal naar een ander gebied in Nederland	Gestolen scooter/ auto richting een tweede vluchtauto Gestolen scooter/ auto wordt in de brand gestoken	De helft van de daders komt uit een andere politieregio. Daders zijn bereid meer te reizen voor een grotere buit		Op een later moment verdeeld
<i>Overig</i>		Daders wisselen onderweg naar huis van kleding	Bekend met de buurt; via sluiptwegen.	Professionals gebruiken vaak een auto, beginners en verslaafde daders komen per fiets of te voet	Gemiddeld reizen daders 0-6 kilometer naar een overvallocatie	Vaak overval binnen 0-6 kilometer van huis	Geld vaak direct verdeeld en goederen via helingkanalen verkocht

4. Aanbevelingen

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van de terreinverkenning van heterdaadgedrag aan de orde gekomen, in het bijzonder dat van de overvallers. In deze paragraaf worden twee typen aanbevelingen genoemd, namelijk voor de politiepraktijk op basis van deze terreinverkenning en voor vervolgonderzoek om de praktische kennis over heterdaadgedrag van overvallers te funderen en te borgen. Idealiter zou de uitvoering van beide typen aanbevelingen parallel aan elkaar moeten verlopen.

4.1 Aanbevelingen voor de politiepraktijk

Op basis van deze terreinverkenning is een aantal aanbevelingen te geven voor de politiepraktijk. Hierbij dient de kanttekening te worden gemaakt dat het gaat om bevindingen op basis van de geraadpleegde bronnen. Nader onderzoek kan, zoals gezegd, leiden tot andere bevindingen of aanscherping van de resultaten en is om die reden wenselijk om misplaatste of niet-effectieve strategieën van de politie te voorkomen.

Een eerste aanbeveling is in *verhoren van verdachte overvallers* structureel en gestructureerd aandacht te besteden aan het heterdaadgedrag. Hierbij kan gedacht worden aan vragen over de voorbereiding, maar ook over vluchtroute, vluchtmiddel en waar overvallers na het plegen van het delict naar toe gaan.

Een tweede aanbeveling is dat in het kader van *operationele maatregelen* er snel na een overvalmelding een onderscheid moeten worden gemaakt tussen lokale en bovenlokale daders. Zo lijkt het bij een overval op geldinstellingen vaak om professionele daders te gaan. Deze hebben de overval goed voorbereid en vluchten vaak weg in een auto. Hiermee dient rekening te worden gehouden bij de aansturing van blauwe teams naar de p.d., maar ook bij het afsluiten van toegangswegen. De ringen van het drieringsysteem kunnen bijvoorbeeld groter worden opgesteld dan wanneer er sprake is van een vlucht te voet of op de fiets. Kanttekening die hierbij dient te worden gemaakt, is dat deze aanbeveling meer van toepassing op de landelijke eenheden en minder op grote steden. Voor de overige typen objecten, zoals cafetaria's en benzinestations, geldt vaker dat het gaat om lokale daders die gemiddeld binnen een paar kilometer vanaf het overvalobject wonen. Belangrijk is om binnen deze straal te gaan zoeken en wellicht naar adressen van bekende overvallers te rijden om te kijken of zij thuis zijn.

Daarnaast worden vluchtauto's of scooters geregeld in de brand gestoken. Via *burgernet* of andere *social media* zou – een derde aanbeveling – richting burgers gecommuniceerd kunnen worden om te letten op personen met het signalement van de overvallers, verlaten auto's of brandende voertuigen of – in sfeer van voorkomen – verdachte situatie doorgeven.

Getuigen blijken een belangrijke bron van informatie te zijn met betrekking tot een signalement, maar ook op het gebied van vluchtroute en vluchtmiddel van overvallers. Blauwe teams zouden zich hier bewuster van moeten zijn en getuigen in de omgeving van het overvallen object direct vragen naar wat zij hebben gezien. Hierbij kan het, indien bekend, ook gaan om getuigen die zich langs de vluchtroute van de overvallers bevinden. Wanneer er meer informatie bekend is over vluchtroute of vluchtmiddel kan effectiever worden gezocht naar de overvallers.

Voor de hiervoor genoemde aanbevelingen geldt dat de verkregen informatie in het proces-verbaal zou moeten worden opgenomen, waardoor het in een later stadium mogelijk is om deze informatie te analyseren en te duiden (zie paragraaf 4.2).

4.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Uit het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat er al wel het een en ander bekend is over het heterdaadgedrag van overvallers, maar ook dat er de nodige kennislacunes zijn. In de interviews met de politie is ook gevraagd naar de kennisbehoefte betreffende het heterdaadgedrag van overvallers. Op basis van deze kennisbehoefte en de voornoemde aanbevelingen voor de politie kan vervolgonderzoek worden geïnitieerd.¹⁴ Een van de mogelijkheden voor vervolgonderzoek is een actieonderzoek gericht op kennisaccumulatie die directe toepassing in de politiepraktijk krijgt. Dit kan zowel een interactief (met klankbordgroepen) als een iteratief (voortdurend voortbouwend op nieuwe kennis) proces omvatten. Meer kennis kan vergaard worden op basis van interviews met overvallers, dossieronderzoek van afgesloten opsporingsonderzoek bij politie-eenheden en landelijke analyse van heterdaad-aanhoudingen. Daarnaast kunnen gegevens van de centrale meldkamers in de verschillende eenheden relevante informatie omvatten. Op basis van dit (voor)onderzoek en de extra te vergaren informatie kan vervolgens een aantal instrumenten worden ontwikkeld aan de hand waarvan systematisch inzicht wordt gegenereerd in het heterdaadgedrag van overvallers. Hierbij kan gedacht worden aan een topiclijst voor verhoorkoppels die afgenomen kan worden tijdens het verhoor van verdachte overvallers of protocollen voor blauwe teams die afgaan op de overvalmelding en de meldkamers die de teams aansturen, waarbij eveneens een vertaling kan plaatsvinden naar (politie)onderwijs. Deze instrumenten kunnen in nader te selecteren piloteenheden meteen in de praktijk toegepast worden en gemonitord op resultaten. De ervaringen met de instrumenten kunnen worden verzameld en verwerkt in een volgende versie.

14. Het onderzoek zou zich tevens kunnen toespitsten op andere HIC's, zoals woninginbraken en straatroven.

Op deze manier worden het instrumenten 'in ontwikkeling' die door middel van actieonderzoek verder aangescherpt worden voor de politiepraktijk.

De resultaten van de diverse onderzoeksactiviteiten zijn eveneens in wetenschappelijk opzicht van belang en moeten hun weg vinden in de daarvoor geëigende fora.

Geraadpleegde bronnen

Alarid, L.F., Burton, V.S. & Hochstetler, A.L. (2008). Group and solo robberies: Do accomplices shape criminal form? *Journal of Criminal Justice*, 37(1), 1-9.

Arts, N. (2013). *Overvallen binnen de eenheid Oost-Nederland*. Apeldoorn: Politie-eenheid Oost-Nederland.

Beasley, J.O. (2004). Serial Murder in America: Case studies of Seven Offenders. *Behavioral Sciences and the law*, 22(3), 395-414.

Beauregard, E. & Leclerc, B. (2007). An application of the rational choice approach to the offending process of sex offenders: a closer look at the decision-making. *Sexual abuse*, 19(6), 115-133.

Beauregard, E., Rossmo, K. & Proulx, J. (2007). A descriptive model of the hunting process of serial sex offenders: A rational choice perspective. *Journal of Family Violence*, 22(3), 449-463.

Bernasco, W. & Block, R. (2009). Where offenders choose to attack: a discrete choice model of robberies in Chicago. *Criminology*, 47(1), 93-130.

Bernasco, W., Lindegaard, M.R. & Jacques, S. (2013). *Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen*. Apeldoorn: Programma Politie & Wetenschap.

Brown, M.A. (1982). Modelling the Spatial Distribution of Suburban Crime. *Economic Geography*, 58(3), 247-261.

Chambers, J.C., Horvart, M.A.H. & Kelly, L. (2010). A typology of Multiple-perpetrator Rape. *Criminal Justice and Behavior*, 37(10), 1114-1139.

Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588-608.

Conklin, J. (1972). *Robbery and the Criminal Justice System*. Philadelphia: Lippincot.

Dedert, P., Jong, M. de, Kanters, K. & Leijstra, Y. (2009). *Strategische Analyse Overvallen*. Rotterdam: Politie Rotterdam-Rijnmond.

- Drealan, J.R. (2002). *Criminal Mobility of Robbery Offenders*. Orlando: University of Minnesota.
- Duijneveldt, I. van, Arkel, D. van, Holvast, R. & Wijga, P. (2013). *Heterdaadkracht organiseren*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Eck, J.E. (1983). *Solving crimes: The investigation of burglary and robbery*. Washington: National Institute of Justice.
- Es, A. van der (2012). *Groepsdynamiek bij overvallen. Worden daders van overvallen beïnvloed door een groep?* Enschede: Universiteit Twente & Politie Twente.
- Felson, M. & Clarke, R., (1998). *Opportunity Makes a Thief, Practical theory for crime prevention*. Londen: Home Office, Policing and Reducing Crime Unit.
- Ferwerda, H., Ham, T. van & Bremmers, B. (2013). *Georganiseerde voertuigcriminaliteit in Nederland. Een beeld van de omvang, kenmerken, werkwijzen en aanpak anno 2013*. Arnhem: Bureau Beke.
- Gabor, T. (1988). *Armed robbery overseas: highlights of a Canadian study*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Gabor, T. & Gottheil, E. (1984). Offender characteristics and spatial mobility: an empirical study and some policy implications. *Canadian Journal of Criminology*, 26(3), 267-281.
- Gibbs, J.J. & Shelly, P.L. (1982). Life in the fast lane: a retrospective view by commercial thieves. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 19(2), 299-330.
- Häkkinen, H. & Laajasalo, T. (2006). Homicide Crime Scene Behaviors in a Finnish Sample of Mentally Ill Offenders. *Homicide Studies*, 10(33), 33-54.
- Häkkinen-Nyholm, H. & Hare, R.D. (2009). Psychopathy, Homicide and the Courts. Working the system. *Criminal Justice and Behavior*, 36(8), 761-777.
- Harper, D.W. (2000). Planning in Tourist Robbery. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 517-520.
- Hazelwood, R.R. & Warren, J. (1990). *The criminal behavior of the serial rapist*. Quantico: Research unit FBI.

Hickey, E.W. (2010). *Serial murderers and their victims*. Belmont: Wadsworth Cengage Learning.

Hogeveen, N. (2008). *Hoor, wie klopt daar...? Een daderonderzoek ter verbetering van de aanpak van woningovervallen in Nederland*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Holmes, R.M. & Holmes, S.T. (2008). *Profiling Violent Crimes: An Investigative Tool*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Home Office (2006). *Tackling Robbery: practical lessons from the Street Crime Initiative*. London: Home Office.

Keppel, R.D. (1997). *Signature Killers: Interpreting the calling cards of serial murderers*. New York: Pocket Books.

Koppen, P.J. van & Janssen, R.W.J. (1998). The road to the robbery. *British Journal of Criminology*, 38(2), 230-246.

Kroese, G.J. & Staring, R.H.J.M. (1993). *Prestige, professie en wanhoop. Een onderzoek onder gedetineerde overvallers*. Arnhem: Gouda Quint.

Kroese, G.J. & Staring, J.M. (1994). Commercial Robberies and decision making. *Dutch Penal Law and policy*, 10(7), 1-7.

Lubaszka, C.K. (2012). *Pre- and Post-Offence Behaviours of Healthcare Serial Killers as a Confidence Game*. Ontario: University of Ontario Institute of Technology.

Mesu, S. & Nobelen, D. van (2012a). *Woningcriminaliteit. Verslag van een onderzoek voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD, Dienst IPOL.

Mesu, S., Nobelen, D. van, Mark, J. van der & Verschuuren, E. (2013). *Gewelddadige vermogenscriminaliteit. Overvallen en straatroof 2012*. Apeldoorn: Politie Nederland.

Mehlbaum, S., Dekker, D., Mietus, H., Pastoor, J., Tijsmans, N. & Zandvliet, M. (2013). *Heterdaadkrachtig! Het vergroten van heterdaadkracht bij High Impact Crimes*. Amsterdam: Politie Eenheid Amsterdam.

Mheen, D. van de & Gruter, P. (2007). *Helingspraktijken onder de loep. Impressies van helingcircuits in Nederland*. Rotterdam: IVO.

Miranda, H. de & Mark, J. van der (2012). Georganiseerde autodiefstal. Een onderzoek naar het in georganiseerd verband stelen en verhandelen van personenauto's of onderdelen daarvan. *Bouwsteen voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD.

Os, P. van, Brink, G. van den & Baardewijk, J. (2007). *Heterdaadkracht. Aanhoudend in de buurt*. Apeldoorn: Politieacademie.

Polaschek, D.L.L., Hudson, S.M., Ward, T. & Siegert, R.J. (2001). Rapists' offense processes: A preliminary descriptive model. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(6), 523-544.

Rijksoverheid (2012). Grotere pakkans overvallers door nieuw videosysteem. Politie kijkt 'live' mee tijdens overvallen. Geraadpleegd op 24 januari 2014 via: <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2012/06/06/grotere-pakkans-overvallers-door-nieuw-videosysteem.html>.

Rovers, B., Bruinsma, M., Jacobs, M., Jans, M., Moors, H., Siesling, M. & Fijnaut, C. (2010). *Overvallen in Nederland. Een fenomeenanalyse en evaluatie van de aanpak*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Rovers, B. (2011). Als de goudduivels langskomen. Overvallen op juweliers. *Justitiële verkenningen*, 37(3), 21-32.

Salfati, G. & Bateman, A.L. (2005). Serial homicide: An investigation of behavioural consistency. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2(2), 121-144.

Santtila, P., Häkkänen, H., Canter, D. & Elfgren, T. (2003). Classifying homicide offenders and predicting their characteristics from crime scene behavior. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44(2), 107-118.

Sapp, A.D., Huff, T.G., Gary, G.P. & Icove, D.J. (1998). *A motive-based offender analysis of serial arsonists*. Quantico: Federal Bureau of Investigation.

Schoenmakers, Y., Wijk, A.Ph. van & Ham, T. van (2012). *Seriebrandstichters. Een verkennend onderzoek naar daderkenmerken en delictpatronen*. Apeldoorn/Arnhem: Politie & Wetenschap/Bureau Beke.

Shover, N. & Honaker, D. (1992). *The socially bounded decision making of persistent property offenders*. Knoxville: University of Tennessee.

- Smith, J. (2003). *The nature of personal robbery*. London: Home office.
- Sutmuller, D. (2014). *Object en urbanisatiegraad voorspellen mobiliteit van overvallers. De vorming van een model*. Arnhem: Politie Gelderland-Midden.
- Ward, T., Louden, K., Hudson, S. M. & Marshall, W. L. (1995). A descriptive model of the offense chain for child molesters. *Journal of Interpersonal Violence*, 10(4), 452-472.
- Warren, J.I., Dietz, P.E. & Hazelwood, R.R. (2013). The collectors: Serial sexual offenders who preserve evidence of their crimes. *Aggression and Violent Behavior*, 18(7), 666-672.
- Wijk, A.Ph. van & Leiden, I. van (2013). *Serieplegers. Kenmerken, achtergronden en opsporing*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Wijk, A.Ph. van, Nieuwenhuis, A., Arts, N. & Mehlbaum, S. (2009). *Inpakken niet nodig. Een profiel van straatrovers en straatrovers in Almere*. Arnhem: Bureau Beke.
- Wijk, A.Ph. van, Schoenmakers, Y. & Manders, A. (2011). *Wapenfeiten. Een onderzoek naar overvallen en overvallers in Nijmegen*. Arnhem: Bureau Beke.
- Wijnen, N. (2011). *Gelegenheid maakt de overvaller. Een kwalitatief onderzoek in de politieregio Limburg-Noord naar de factoren die de doelwitkeuze van een overvaller beïnvloeden en de rol van gelegenheidsbeperkende maatregelen bij de keuze*. Maastricht: Universiteit Maastricht.
- Willis, K. (2006). *The decision-making patterns of armed robbery offenders*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Wolters, R. (2010). *Woningovervallen: oost-west-thuis-ballen: oost-west-thuis-best?* Enschede: Universiteit Twente.

Bijlage 1 - Moordenaars, zedendelinquenten en brandstichters

Moordenaars

Er zijn diverse onderzoeken gedaan naar de modus operandi van moordenaars, waarbij grote steekproeven zijn onderzocht. In dat verband zijn de Finse studies vermeldenswaardig. Häkkänen & Laajasalo (2006) bekeken de relatie tussen psychische stoornissen en kenmerken van de p.d., waaronder het postdelictgedrag van 182 moordenaars. Daders met een persoonlijkheidsstoornis en drugsverslaafden verplaatsten het lichaam van het slachtoffer het vaakst. Van alle daders werd 78 procent binnen 24 uur aangehouden. Hiervan bekende 86 procent van de daders de moord. Van alle daders was 74 procent dronken ten tijde van het delict.

Häkkänen-Nyholm en Hare (2009) hebben het postdelictgedrag van 546 moordenaar onderzocht. Dergelijk gedrag was bekend bij 494 daders (90%). Van hen verlieten 160 personen (32%) de p.d., zonder iemand van de moord of verwondingen van het slachtoffer op de hoogte te stellen. In deze gevallen ging de dader het vaakst naar zijn eigen huis (30%), het huis van een derde persoon (28%), overige locaties, bijvoorbeeld het ziekenhuis of winkelcentrum (19%) of rondlopen (10%). Analyses lieten zien dat het verlaten van de p.d. significant vaker voorkomt wanneer er sprake is van meerdere daders dan bij solisten en vaker bij mensen met een crimineel verleden dan bij degenen zonder een crimineel verleden. Vrouwelijke daders waren minder geneigd om te vertrekken dan mannelijke daders. Daders waren minder geneigd om de p.d. te verlaten als ze onder invloed waren van alcohol of drugs. Personen waarbij psychopathie een rol speelde, verlieten de p.d. vaker en bij hen was vaker sprake van mededaders.

Santtila, Häkkänen, Canter en Elfgrén (2003) maken een onderscheid tussen instrumentele en expressieve moordenaars in relatie tot verhoor door de politie. De eerste groep is meer dan de tweede geneigd om het delict te ontkennen. Mogelijk dat deze groep ook minder bewijsmateriaal achterlaat op de p.d., waardoor de politie minder aanknopingspunten heeft voor het verhoor. In dezelfde lijn liggen de bevindingen van Holmes en Holmes (2008), die het (post)delictgedrag van georganiseerde (sociaal vaardig, hoog IQ) en ongeorganiseerde moordenaars (laag IQ, sociaal inadequaot, ongeschoold) beschrijven. De georganiseerde moordenaar plant zijn delict, personaliseert het slachtoffer, communiceert geregisseerd en heeft een gecontroleerde p.d. Het wapen wordt meegenomen en er is weinig/geen bewijs op de p.d. Bij ongeorganiseerde daders is het delict een impulsieve gebeurtenis met een onbekend slachtoffer waarmee minimale communicatie plaatsvindt. De p.d. is chaotisch, het lichaam wordt niet verplaatst en het wapen wordt achtergelaten op de p.d. Deze daders ervaren angst tijdens het delict, wonen in de buurt en kunnen na het delict gedragsveranderingen laten zien (verhuizen, van baan veranderen).

Onderzoek onder seriemoordenaars toont aan dat in een deel van de gevallen (17%) het bewijs wordt vernietigd en in bijna de helft van de gevallen (48%) persoonlijke goederen van het slachtoffer meegenomen worden. In 41 procent van de gevallen wordt kleding van het slachtoffer meegenomen. In een derde van de gevallen (35%) dumpen de daders het lijk elders of verstopten ze het lichaam om arrestatie zo moeilijk mogelijk te maken (Salfati & Bateman, 2005; Beasley, 2004). In 28 procent van de gevallen verplaatst de dader het lichaam van het slachtoffer of laat het slachtoffer naakt achter. Soms wordt het lichaam van het slachtoffer ook openlijk 'tentoongesteld'. Hickey (2010) noemt in zijn overzichtswerk over seriemoordenaars ook dat sommigen postmortemhandelingen verrichten, zoals amputatie van lichaamsdelen, gemeenschap of foto's nemen. Deze soms bizarre en moeilijk te begrijpen handelingen hebben voor de dader een speciale betekenis in de zin van herbeleving van het delict en het verkrijgen van een trofee.

Een specifieke groep seriemoordenaars, namelijk zij die in de medische sector werkzaam zijn en patiënten ombrengen, probeert ook op allerlei manieren zijn misdaad te verhullen onder meer door de p.d. goed schoon te maken en het bewijs te vernietigen door de familie te overtuigen om het lichaam te cremen (Lubaszka, 2012). De daders onderhouden na het delict nog contact met de nabestaanden om het delict te kunnen blijven herbeleven.

Zedendelinquenten

Onderzoek onder 69 zedendelinquenten maakt duidelijk dat de meerderheid (65%) het delict vooraf plant (Beauregard & Leclerc, 2007). In bijna driekwart van de gevallen wordt het zedendelict door de dader succesvol uitgevoerd, in de rest van de gevallen wordt hij voortijdig gestoord door getuigen of weet het slachtoffer te ontsnappen. Na voltooiing van het misdrijf laat de meerderheid van de daders (79%) het slachtoffer achter en verlaat de p.d. De overige daders zetten hun slachtoffers op een andere locatie af, om te voorkomen dat het slachtoffer de locatie met de dader kan verbinden of om ervoor te zorgen dat de slachtoffers snel hulp kunnen krijgen (Beauregard, Rossmo & Proulx, 2007).

De gedragwijze van 41 serieverkrachters in de diverse delictfasen is in kaart gebracht door Hazelwood en Warren (1990), die vonden dat in ongeveer de helft van de gepleegde delicten de verkrachters zich schuldig voelen. Sommigen volgen 'hun' zaak in de media, gaan terug naar de p.d. of zoeken weer contact met het slachtoffer. Daarnaast wordt er meer alcohol en/of drugs gebruikt na het delict. Op enkele uitzonderingen na hebben de verkrachters geen voorzorgsmaatregelen genomen om niet gearresteerd te worden. Wel kunnen zij – bij wijze van aandenken – spullen van het slachtoffer meenemen en bewaren (Warren, Dietz & Hazelwood, 2013).

In het onderzoek van Polaschek, Hudson, Ward en Siegert (2001) is aandacht besteed aan de gedachten, emoties en het gedrag van 24 verkrachters in onder meer de postdelictfase. Een deel van de daders probeert de situatie te normaliseren (bijvoorbeeld door het slachtoffer te knuffelen), terwijl anderen het slachtoffer willen controleren door de telefoon af te nemen of door vastbinden. Vervolgens schatten zij de situatie in, in termen van risico op arrestatie en of zij hun doel hebben bereikt. Die zelfevaluatie kan leiden tot schuldgevoelens, schok, angst, boosheid en/of voldoening. De meeste verkrachters houden zichzelf voor dat ze niet verkeerd hebben gedaan. De negatieve gevoelens na het delict hangen, blijktens een onderzoek onder pedoseksuelen, samen met het verzet en/of het lijden van het slachtoffer. Als de dader denkt dat het slachtoffer het 'plezierig' vond, kijkt hij er met positievere gevoelens op terug (Ward, Loudon, Hudson & Marshall, 1995). Dergelijke gedachten, waarbij de dader zijn eigen daad probeert goed te praten of te rationaliseren, worden cognitieve vervormingen genoemd ("*ze zei geen nee, dus had ze er plezier in*"). In bepaalde gevallen lijkt er een verband te zijn tussen het pre- en postdelictgedrag en dergelijke cognitieve vervormingen. Chambers, Horvart en Kelly (2010) stellen op basis van 75 slachtofferverklaringen dat een dader die eerst gewoon contact heeft met het slachtoffer en tijdens een vrijpartij over haar grenzen gaat, het gedrag achteraf normaliseert. Hij brengt het slachtoffer bijvoorbeeld naar huis of neemt nadien nog contact met haar op voor een nieuwe afspraak.

Brandstichters

Sapp, Huff, Gary en Icove (1998) hebben 83 seriebrandstichters geïnterviewd, onder meer over hun postdelictgedrag. Een derde van de seriebrandstichters blijft bij de brand na het stichten hiervan. Een vierde van de daders gaat vanaf een afstand staan kijken naar het vuur en de acties van onder meer de brandweermannen. Veertig procent van de daders gaat direct na het stichten van de brand weg en komt ook niet meer terug bij de p.d. Ruim de helft van de daders komt na enige tijd na de brand wel terug bij de p.d. De tijd waarin daders terugkeren naar de p.d. kan variëren van minuten tot een week. De meeste daders die terugkeren, doen dit binnen 24 uur. Schoenmakers, Van Wijk en Van Ham (2012) vinden andere resultaten voor de Nederlandse situatie. Volgens de recherche-informatie (veelal de verhoren) blijven de daders bij de meeste brandstichtingen juist niet kijken en keren zij in de meeste gevallen niet terug. Het is echter wel zo, hoewel dit binnen de series niet frequent voor hoeft te komen, dat de meeste seriebrandstichters ergens in de serie wel een keer of vaker terugkeren naar de p.d. en/of blijven kijken. Uit onderzoek blijkt dat het merendeel van de seriebrandstichters (95%) branden sticht in de buurt waar zij bekend zijn (Sapp e.a., 1998). De helft van de brandstichters pleegt het delict binnen 1 mijl en 70 procent binnen 2 mijl (3,2 km). Verder is vermeldenswaardig dat ongeveer een vijfde van de daders (18%) zijn zaak volgt in de media. Anderen gaan meer alcohol of drugs gebruiken (17%), of communiceren met de media of politie (12%).

Rijkade 84
6811 HD Arnhem
tel 026 - 443 86 19
fax 026 - 442 28 12

info@beke.nl
www.beke.nl